

พระอรหันต์ลูกศิษย์ปล้ำปลอก

คำตอบเรื่อง

คนปัจจุบันเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่

จัดพิมพ์

โดย

สำนักคณคฺวาทางวิปัสสนา

● มโนปुพพงคมา ฌมมา ●

สำนักคั่นคว่าทางวิญญาณ

หนังสือ

ผู้เขียน

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ครั้งที่ ๑

เจ้าของผลงาน

ผู้อำนวยการ

บรรณาธิการ

ผู้จัดการ

ผู้จัดทำทุน

ผู้จัดรูปเล่มหนังสืออิเล็กทรอนิกส์

ผู้ออกแบบปก

คณะพิสูจน์อักษร

ผู้ประสานงาน

ผู้ให้คำปรึกษาเรื่องหนังสือ

อิเล็กทรอนิกส์

เจ้าของลิขสิทธิ์

พระอรหันต์สุขขวิปัสสก

พร รัตนสุวรรณ

สิงหาคม ๒๕๖๔

สำนักคั่นคว่าทางวิญญาณ

ศรีเพ็ญ จัตุหะศรี

ผ่องผิว พัฒนประภาพันธุ์

ทวี ลีลาเวชบุตร

ชลิกา โรจนโกศล

ศมานันท์ ฌนัตธรรมกุล

บริษัท ปารมิตา สตูดิโอ จำกัด

สำนักคั่นคว่าทางวิญญาณ

สอาด แก้วเกษ

สุภาณี หงส์เงิน

ทวี ลีลาเวชบุตร

กิตติ รัตนศรีวิจิตร

นริศ เร Chiangแสน

ศุภกฤต ลีลาเวชบุตร

พงษ์เพชร อมรสิทธิ์

ดร.นันทพล โรจนโกศล

มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ

๔๗/๒ ถ.สามเสน บางลำพู

กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐ ๒๒๘๒ ๒๐๒๕

พระอรหันต์สุกขวิปัสสก

โดย

พร รัตนสุวรรณ

จัดพิมพ์โดย

สำนักคัมภีร์ทางวิญญาน

สถิติการพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	พ.ศ. ๒๕๐๖	จำนวน	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่สอง	พ.ศ. ๒๕๑๐	”	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่สาม	พ.ศ. ๒๕๒๐	”	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่สี่	พ.ศ. ๒๕๒๘	”	๑,๐๐๐	เล่ม

หนังสือ “พระอรหันต์สุกขวิปัสสกา” เล่มนี้

มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ จัดทำขึ้นใหม่

ในรูปแบบของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book)

เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๖๔

คำนำ

บุคคลในปัจจุบัน จะสามารถเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่ ? ในปัจจุบันมีพระอรหันต์ที่ไหนบ้างหรือไม่ ? ปัญหาในการทำงานข้าพเจ้าเคยถูกถามบ่อย ๆ เมื่อถูกถามที่ไร ข้าพเจ้าก็ได้แต่ตอบว่า “ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอกาลิโก” ซึ่งหมายความว่า “ธรรมของพระพุทธเจ้าให้ผลทุกยุคทุกสมัย ไม่มีการจำกัดในเรื่องเวลา ถ้าหากว่า ได้มีการปฏิบัติกันอย่างถูกต้องจริง ๆ” ดังที่พุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า :-

“อิเม เจ สุกตฺต ภิขุ สมมา วิหเรยฺย;
อสุญฺญ โลกโ อรหนเตหิ อสฺส.”

“สุกตฺต ถ้าหากภิกษุเหล่านี้จะพึงอยู่โดยชอบ
โลกก็จะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย”

ที. มหา ๑๐/๑๗๖

ถึงแม้ว่า ข้าพเจ้าจะตอบอย่างมีหลักฐานเช่นนี้ก็ตาม แต่ก็ไม่วายที่จะทำให้ผู้ถามเกิดความข้องใจอีกว่า

(ข)

ถ้าธรรมเป็นอกาลิโกเช่นนั้น ทำไมจึงไม่ปรากฏว่ามี พระอรหันต์เกิดขึ้นในสมัยนี้ ข้าพเจ้าก็ตอบว่า ถึงแม้จะมี เราก็จะไม่มีทางที่จะรู้จักท่านได้ ในเมื่อเรายังเป็น ปุถุชน เพราะโดยธรรมดาผู้ที่เป็นพระอรหันต์จริง ๆ นั้น ท่านก็ไม่บอกใครเป็นอันขาดว่า ท่านเป็น ฉะนั้น จึงไม่มีทางที่จะรู้ได้เลย นอกจากเราจะพยายามปฏิบัติ ไปจนกว่าเราจะได้ผลด้วยตนเอง และสำเร็จเหมือนท่าน เท่านั้นจึงจะรู้ได้

เมื่อข้าพเจ้าตอบไปเช่นนี้แล้ว ผู้ถามส่วนมากก็จะนิ่งไม่ถามอะไรอีกต่อไป แต่ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็รู้ว่า ผู้ฟังไม่หายข้องใจ แต่อย่างไรก็ดี โดยส่วนตัว ข้าพเจ้า รู้สึกอยู่เสมอว่า “การปฏิบัติธรรม ถ้าทำกันอย่างถูกต้อง ตามหลักวิชาจริง ๆ แล้ว ทุกคนย่อมได้ผลเสมอไม่มากก็น้อย และการปฏิบัติที่ไม่ควรจะมีมุ่งหมายเป็นพระอริยบุคคลหรือมุ่งเป็นพระอรหันต์ แต่ควรจะมีมุ่งความบริสุทธิ์หรือมุ่งความพ้นทุกข์ เป็นจุดหมายสำคัญยิ่งกว่าอะไรทั้งหมด ผู้ปฏิบัติถ้าหากมุ่งเช่นนี้ เขาจะต้องได้ผลไปทีละเล็กทีละน้อยอย่างแน่นอน ในเมื่อเขาปฏิบัติไปเรื่อย ๆ”

(ค)

ข้าพเจ้าคิดว่า ทุกคนที่สนใจในการปฏิบัติธรรมควรจะมุ่งผลเช่นนี้ แต่ถึงกระนั้น ทุกคนก็ควรจะต้องเรียนให้รู้จักภูมิธรรมของพระอรียบุคคล ตลอดทั้งหลักในการปฏิบัติของท่านอย่างละเอียดอีกด้วย เพราะความรู้ในลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งจำเป็น และมีประโยชน์อย่างยิ่งในการที่จะนำเราไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องและได้ผลอย่างแน่นอน และยิ่งกว่านั้น การที่เราปฏิบัติญาณว่า **“ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ”** นั้น ถ้าหากเราไม่เข้าใจภูมิธรรมและหลักการปฏิบัติของท่านแล้ว การปฏิบัติเช่นนั้นก็ไร้ความหมาย เพราะคำว่า พระสงฆ์ในที่นี้นั้นหมายถึงพระอรียบุคคลทั้งสิ้น

อนึ่งเมื่อพูดถึงความสำเร็จในการเป็นอรียบุคคล จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ ส่วนมากก็เข้าใจกันว่า การเป็นพระอรียะบุคคลในแบบของพระอรหันต์สุกขวิปัสสกนั้นง่ายกว่าแบบอื่นทั้งหมด และทั้งเป็นแบบที่แพร่หลายมากในครั้งพุทธกาล กล่าวคือผู้ที่สำเร็จโดยวิธีนี้มีมากกว่าโดยวิธีอื่น และนักปฏิบัติส่วนมากในปัจจุบันก็นิยมปฏิบัติตามวิธีของพระอรหันต์สุกขวิปัสสกมากกว่า

(ง)

วิธีอื่น เพราะเห็นว่าการฝึกสมาธิให้ได้มาก่อน แล้ว จึงเจริญวิปัสสนานั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยากสำหรับคนในปัจจุบัน ฉะนั้นจึงไม่ค่อยนิยมเรื่องการฝึกสมาธิอย่างจริงจัง บางคนพูดว่าสมาธิไม่จำเป็นต้องฝึกก่อน ให้ลงมือปฏิบัติวิปัสสนาเลย เมื่อวิปัสสนาดีแล้ว สมาธิก็เกิดขึ้นเอง

ด้วยเหตุที่ข้อถกเถียง ในเรื่องการปฏิบัติมีอยู่ อย่างที่เล่ามาให้ฟังนี้ ข้าพเจ้าจึงเกิดความรู้สึกว่า “ควรจะได้มีการวินิจฉัยในเรื่องนี้กันให้เด็ดขาดเสียที” “แต่การวินิจฉัยที่เด็ดขาดนั้นจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อมีหลักฐานอ้างอิงอย่างเพียงพอ”

เพราะเหตุที่มีความรู้สึกเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ลงมือค้นคว้าพระไตรปิฎกและอรรถกถา จากคัมภีร์ต่าง ๆ ที่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้ แล้วในที่สุดก็ได้หลักฐานดังที่เขียนมาให้ท่านเห็นอยู่นี้ ซึ่งข้าพเจ้ามั่นใจว่า หลักฐานต่าง ๆ ที่รวบรวมมาเขียนไว้ในหนังสือเล่มนี้นั้น ถึงแม้ว่าจะไม่สมบูรณ์นักแต่ก็จักเป็นแนวทางให้ท่านทั้งหลายที่ข้องใจในปัญหาต่าง ๆ ตามที่เล่ามานั้นได้ยุติความเห็น

(จ)

ได้ว่า ทางที่ถูกควรจะเป็นอย่างไร และที่คิดว่าจะน่าจะได้ประโยชน์มากที่สุดจากข้อความในหนังสือเล่มนี้ก็คือ เราจะได้หลักปฏิบัติที่ถูกต้องตรงตามพุทธพจน์จากพระไตรปิฎก และพร้อมกันนี้ เราก็จะได้ความคิดอีกอย่างหนึ่งว่า การปฏิบัติตามหลักพุทธพจน์นั้นเป็นแบบที่ทันสมัยอยู่เสมอ และเหมาะสมสำหรับนักศึกษาในปัจจุบันนี้ด้วย”

อันที่จริงหนังสือเรื่องนี้ ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดพิมพ์เป็นครั้งแรกมานานแล้ว โดยทุนของนายรัตน์ ช้อยช่างทอง ซึ่งบริจาคเงินให้กับแผนกธรรมวิจัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นจำนวน ๑,๐๐๐ บาท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ซึ่งรายได้ทั้งหมดได้ยกให้กับแผนกธรรมวิจัย แต่เนื่องจากหนังสือเรื่องนี้ได้จำหน่ายหมดมาหลายปีแล้ว และทางแผนกธรรมวิจัยก็ไม่คิดจะพิมพ์อีก ฉะนั้นทางสำนักค้นคว้าทางวิญญูณจึงจัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีก โดยทุนของสำนักเองเพื่อที่จะรักษาต้นฉบับเอาไว้ให้มีให้สูญ และเพื่อสนองความต้องการ

(ฉ)

ของผู้ที่สนใจเรื่องนี้ด้วย เพราะมีผู้สั่งซื้อมาเสมอ แต่แล้ว
ก็ไม่มีหนังสือให้ หวังว่าหนังสือเรื่องนี้คงจะให้ประโยชน์
แก่ผู้ที่สนใจในทางปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

พร รัตนสุวรรณ
๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๗

สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาน (ชั่วคราว)
๔๗/๒ ถนนสามเสน บางลำพู กรุงเทพมหานคร
โทร. ๐ ๒๒๘๒ ๒๐๒๕ เข้าตรอกข้างร้านตัดเสื้อมิตรชาย
ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับถนนลำพู ทางเข้าวัดสังเวช ฯ

สารบาญ

	หน้า
ความเบื้องต้น	๑
ผู้ไม่ได้ฌานจะเจริญวิปัสสนาได้ผลหรือไม่ ?	๓
พระอรหันต์ที่ไม่ได้ฌานจะมีได้หรือไม่	๖
การฟังธรรมก็เป็นการเจริญสมาธิและวิปัสสนาได้	๘
ถ้าไม่ได้ฌานจะบรรลุมรรคผลไม่ได้	๑๓
ตัวอย่างพระอรหันต์ที่เป็นปัญญาวิมุตติ	๑๘
โลกียอภิญญาอาจเกิดขึ้นเอง	
โดยไม่ต้องได้ฌานมาก่อน	๒๒
บทวิจารณ์	๓๔-๕๗
หลักของการบรรลุมรรคผล	๓๕
ผู้ที่ไม่ได้ฌานจะบรรลุมรรคผลไม่ได้	๓๘
ผู้ที่จะบรรลุอรหัตตผลจะต้องได้จตุตถฌาน	๔๒
สติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา	๔๕
ภาวะของจิตในขณะบรรลุมรรคผล	๔๘
พระอรหันต์ทุกคนต้องได้จตุตถฌาน	๕๐
พระอรหันต์สุขขวิปัสสกเข้าผลสมาบัติได้	๕๕
บทสรุป	๕๗

พระอรหันต์สุขขวิปัสสก

ความเบื้องต้น

หนังสือธรรมวิภาคปริจเฉท ๒ เป็นหนังสือหลักสูตรวิชาธรรมชั้นโทของสนามหลวง หนังสือเล่มนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงรจนาไว้ และต่อมาก็ได้มีคณะกรรมการกองตำราของมหาหมกุฎราชวิทยาลัย ได้ค้นคว้าหาที่มาของธรรมทุกหมวด ที่สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงรจนาไว้นั้น ซึ่งบอกที่มาได้เกือบจะทั้งหมด ไม่มีก็แต่ในหมวดที่กล่าวถึงพระอรหันต์ ๔ ประเภทเท่านั้น

น่าแปลกที่ว่า หนังสือนี้ได้ผ่านการชำระและการพิมพ์มาแล้วถึง ๒๐ กว่าครั้ง แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่ได้บอกที่มาอยู่นั่นเอง ธรรมหมวดนี้สมเด็จพระยา-

วชิรญาณวโรรสทรงได้มาจากที่ไหนไม่มีใครทราบ หรือ
อย่างไร จึงไม่ได้บอกที่มา ? ข้าพเจ้าเคยถามผู้รู้หลายท่าน
ก็ไม่มีใครให้คำตอบได้ โดยเฉพาะพระอรหันต์สุกขวิปัสสโก
คำนี้ไม่ปรากฏว่ามีใช้ในพระไตรปิฎกเลย

พระอรหันต์ ๔ ประเภทตามที่กล่าวไว้ในหนังสือ
ธรรมวิภาคปริจเฉท ๒ มีดังนี้ :-

๑. สุกขวิปัสสโก	ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน
๒. เตวิชโช	ผู้ได้วิชาสาม
๓. ฉฬภิญโญ	ผู้ได้อภิญญาหก
๔. ปฏิสมภิตบุดโต	ผู้ถึงปฏิสัมภิตา

คำว่า สุกขวิปัสสโก ตามที่ท่านได้อธิบายไว้
หมายถึง พระอรหันต์ที่ไม่ได้ฌาน แต่ก็สำเร็จเป็น
พระอรหันต์ได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาอย่างเดียว เพราะ
เหตุที่ไม่ได้ฌาน จึงไม่ได้อภิญญา เช่นการระลึกชาติได้
หูทิพย์ ตาทิพย์ ดังนี้ เป็นต้น

คำว่า สุกขวิปัสสโก สมเด็จพระยามะยวชิรญาณ-
วโรรสทรงแปลตามพยัญชนะว่า ผู้เห็นอย่างแท้จริง

เฉพาะคำว่า สุกข แปลว่า แห้ง เช่นคำว่า สุกขกททม
ตมที่แห้ง (dried mud) สุกขกนตาร ที่กนตารแห้งแล้ง
คือ ทะเลทราย (desert) ฉะนั้น คำว่า สุกขวิปัสสโก
จึงแปลว่า ผู้เห็นอย่างแห้งแล้ง (dry-visioned)

ผู้ไม่ได้ฌานจะเจริญ วิปัสสนาได้ผลหรือไม่ ?

เรื่องพระอรหันต์สุกขวิปัสสกนี้ ข้าพเจ้าสนใจ
มานานแล้ว พยายามค้นหาที่มา และพยายามที่จะหา
เหตุผลว่า :-

ผู้ที่ไม่ได้ฌานเลย แม้แต่เพียงขั้นปฐมฌาน จะ
สามารถเจริญวิปัสสนาได้เป็นผลสำเร็จ คือ ได้บรรลุมรรค
ผลนิพพานหรือ ในเมื่อนิเวศน์ทั้งห้ายังไม่สงบ และมีขัดกับ
หลักที่ว่า “ผู้ที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานได้ จะต้องมิมรรค
๘ ปริบูรณ์” เพราะมรรคข้อที่ ๘ คือ สัมมาสมาธิ พระ-
พุทธเจ้าได้ทรงอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า ได้แก่มานสิ

นี่คือปัญหาสำคัญที่ทำให้ข้าพเจ้าครุ่นคิดอยู่เสมอ
และสงสัยจริง ๆ ว่า พระอรหันต์สุกขวิปัสสกจะมีได้อย่างไร ?

ในเมื่อคำว่า “พระอรหันต์สุกขวิปัสสกา หมายถึงผู้ที่ เป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้ฌาน” ? ขรอยคำนี้จะเกิดขึ้นใน ภายหลัง และเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะเป็นไปได้กระมัง ?

อีกข้อหนึ่งก็คือ ถ้าหากการบรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยไม่ต้องได้ฌาน เพียงแต่เจริญวิปัสสนา อย่างเดียวก็บรรลุได้ ดังเช่นในกรณีที่พระพุทธเจ้าทรง แสดงธรรมแก่พระยสกุลบุตร ท่านผู้นี้ไม่ปรากฏว่าได้ฌาน ะไรมาเลย อาศัยการฟังธรรมเทศนา อย่างเดียวก็บรรลุ เป็นพระอรหันต์ได้ แม้ว่าเรื่องอย่างนี้เป็นไปได้ ปัญหา ก็ มีตามมาอีกว่า :-

ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ อาสวกิเลสต่าง ๆ อันจะเป็น อุปสรรคของการฝึกสมาธิไม่มีแล้ว ก็น่าจะ ได้ฌานโดยไม่ได้ ฝึกเสียด้วยซ้ำไป หรือถ้าจะลงมือฝึกเพื่อให้ได้ถึงฌาน ที่สี่ก็ไม่ น่าจะยากตรงไหน ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ตอน อานาปานกถา (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ หน้า ๒๔๔) พระ สารีบุตรได้กล่าวไว้ว่า :-

อวิชา เป็นปริปันณะ แก่สมาธิ

ญาณ เป็นอุปการะ แก่สมาธิ

อกุศลธรรมทุกอย่าง เป็นปริปันณะแก่สมาธิ

กุศลธรรมทุกอย่าง เป็นอุปการะแก่สมาธิ

คำว่า ปริปันณะ แปลว่า อันตรายหรืออุปสรรค

อุปการะ แปลว่า เกื้อกูลหรือเกื้อหนุน พระอรหันต์เป็นผู้ที่ละอวิชาและอกุศลธรรมได้ทุกอย่าง ท่านมีญาณมีกุศลธรรมเพียบพร้อม เมื่อหลักความจริงมีอยู่เช่นนี้ ปัญหาจึงไม่มีที่จะกล่าวว่า ถ้าท่านตั้งใจฝึกสมาธิจริง ๆ แล้วจะไม่ได้ถึงฌานที่สี่ และเมื่อได้ฌานทั้งสี่แล้ว ก็ไม่เป็นการยากที่จะฝึกให้ชำนาญจนกระทั่งได้อภิญญา แต่บางคนกล่าวว่า เมื่อเป็นพระอรหันต์ ได้ทำกิจที่ควรจะทำเสร็จสิ้นแล้วก็จะไม่ชวนชวายเป็นเพื่อฝึกสมาธิ หรือพยายามเพื่อให้บรรลุถึงอภิญญา เพราะไม่มีความจำเป็นสำหรับท่าน ถ้าผู้ใดจะเห็นเช่นนี้ก็ควรจะคิดว่า พระอรหันต์ย่อมเต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา และเป็นหน้าที่ของท่านโดยตรง ในอันที่จะช่วยกันเผยแพร่วรรณศาสนา และผู้ทำการเผยแพร่นั้น ย่อมทำงาน

ได้ผลดีกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นอันมาก เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำไมท่านจะไม่ชวนชวายเป็นเพื่อให้ได้อภิญญา ถ้าเรื่องอย่างนี้เป็นไปได้ก็หมายความว่า พระอรหันต์สุกขวิปัสสกนั้นต่อมาก็อาจจะเปลี่ยนเป็น เทววิโซ ผู้ได้วิชาสาม หรือฉฬภิญโญ ผู้ได้อภิญญาหก ได้กระมัง ?

พระอรหันต์ที่ไม่ได้ฌาน จะมีได้หรือไม่ ?

อีกปัญหาหนึ่งก็คือ ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติก-
นิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ หน้า ๒๘๗ พระพุทธเจ้า
ตรัสว่า :-

“พระโสดาบันเป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล แต่ยัง
ทำได้ไม่บริบูรณ์ในสมาธิและปัญญา พระอนาคามีเป็น
ผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีลและสมาธิ แต่ยังทำได้ไม่บริบูรณ์
ในปัญญา พระอรหันต์เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ทั้งในศีล
สมาธิและปัญญา”

จากที่มานั้นหมายความว่า ใครก็ตามที่ได้สำเร็จเป็นพระอนาคามีแล้ว ย่อมมีสมาธิบริบูรณ์เสมอ ทั้งนี้ก็เพราะกิเลสหรือนิวรณ์ อันเป็นอุปสรรคสำคัญของสมาธิ ท่านละได้ขาด แม้จะมีรูปราคะ อรูปปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชาเหลืออยู่บ้าง ก็ไม่น่าจะมีปัญหา เพราะผู้ที่ไปเกิดเป็นพรหมปุถุชนนั้น โดยปกติก็ได้มานมปีติเป็นอาหาร ทั้งที่ท่านเหล่านี้ยังละสังโยชน์ไม่ได้เสียด้วยซ้ำไป ท่านก็ยังทำได้ ส่วนพรหมอริยะ คือ พรหมในชั้นสุทธาวาสนั้นก็แสดงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่ได้มานจะไปเป็นพรหมอยู่ในชั้นนี้ได้อย่างไร เพราะอย่างน้อยโดยธรรมดา พรหมทั้งหลายมีปีติเป็นอาหารทั้งสิ้น ซึ่งแสดงว่าได้มานทั้งนั้น

จากหลักที่อ้างมานี้แสดงว่า พระอรหันต์ทุกองค์ต้องได้มาน เพราะมีคำว่า “พระอรหันต์เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ทั้งในศีลสมาธิและปัญญา” โปรดสังเกตว่าเป็นเพียงพระอนาคามี พระพุทธเจ้าก็ตรัสรับรองแล้วว่าเป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ

การฟังธรรมก็เป็นการเจริญ สมาธิและวิปัสสนาได้

พระอรหันต์สุกขวิปัสสก ถ้ามีความหมายแต่เพียงว่า พระอรหันต์ที่ไม่ได้อภิญาข้ออื่น นอกจากอภิญาข้อเดียว คือ อาสวกขยญาณ เพราะไม่มีวสีในสมบัติทั้งแปด และไม่มีบุญญาธิการในเรื่องนี้มาแต่ชาติก่อน เจริญวิปัสสนาอย่างเดียวจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ดังเช่นพระยส เป็นตัวอย่าง ซึ่งเพิ่งออกจากบ้านมาใหม่ ๆ ไม่เคยบำเพ็ญทางสมาธิมาก่อนเลย แต่ท่านก็สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ด้วยลำพังการฟังพระธรรมเทศนาอย่างเดียวกับท่านั้น

พระอรหันต์สุกขวิปัสสก ถ้ามีความหมายอย่างนี้ ปัญหา ก็ไม่มี และตัวอย่างเช่นนี้ก็ีมีมาก พระปัญจวัคคีย์ ท่านชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมทั้งบริวาร พระสารีบุตรพระโมคคัลลานะพร้อมทั้งบริวารก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ โดยวิธีนี้่งธรรม จากตัวอย่างเช่นนี้แหละที่มักทำให้เข้าใจกัน ว่า “ผู้ที่เป็นพระอรหันต์โดยไม่ต้องได้ฌานก็มี” แต่อย่างไร ก็ดี โปรดตั้งข้อสังเกตไว้อย่างหนึ่งว่า :-

การฟังธรรมก็เป็นการเจริญวิปัสสนาแบบหนึ่ง ซึ่งพร้อมกันนี้ก็เป็นการทำสมาธิไปด้วย และเป็นแบบที่ได้ผลดีกว่า วิธีที่จะมานั่งพิจารณาไตรลักษณ์ อริยสัจ หรือปฏิบัติสมุพบาทด้วยตนเอง นักเรียนที่คิดทำเลขด้วยตนเองนั้น ถ้าเข้าใจวิธีทำโจทย์ข้อนั้นดี เขาก็ทำได้สำเร็จ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังยากกว่าและเสียเวลามากกว่านักเรียนที่ทำต่อหน้าครู มีครูคอยแนะวิธีทำวิธีคิดให้ ผู้ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรงก็เช่นเดียวกัน เป็นการง่ายมากที่จะรู้แจ้งแทงตลอด เพราะในระหว่างที่นั่งอยู่นั้น สมาธิ และจากพระสุรเสียงที่ไพเราะ จากสำนวนโวหารที่ซาบซึ้ง จากบุคลิกลักษณะที่สง่าและองอาจ และประกอบกับพระองค์ทรงสามารถอ่านความคิดของผู้ฟังได้โดยตลอด ทรงทราบอัธยาศัยของผู้ฟังเป็นอย่างดี ทั้งทรงทราบถึงบุญบารมีที่ได้สร้างสมอบรมมา ด้วยพระคุณสมบัติเหล่านี้ จะทำให้ผู้ฟังติดตามคำพูดของพระองค์ได้ทุกระยะ และรู้สึกซาบซึ้งทุกตอน ความเข้าใจในสภาวะธรรมจะค่อยแจ่มแจ้งขึ้นโดยลำดับ ในเมื่อผู้ฟังรู้สึก

สบายใจโปร่งใจพร้อมทั้งมีปัญญาเกิดขึ้นเรื่อยเช่นนั้น
สมาธิก็ย่อมจะดีขึ้นโดยลำดับ ตามหลักที่พระองค์ตรัส
ไว้ว่า :-

สุชิน จิตต์ สมาธิยติ

ผู้มีความสุข จิตย่อมเป็นสมาธิ

ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๕๔

และในหลักของโพชฌงค์ก็มีอยู่ว่า :-

สติ ธรรมวิจยะ วิริยะ เป็นปัจจัยให้เกิดปีติได้
และในเมื่อปีติเกิดแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้เกิด ปัสสัทธิ สมาธิ
และอุเบกขาได้โดยลำดับ

ดูความพิศดารใน ส. มหา. ๑๙/๙๙

จากหลักในโพชฌงค์แสดงให้เห็นว่า “ผู้ที่พยายาม
ระคองจิตให้นิ่งถึงแต่ธรรม พิจารณาธรรมอย่าง
มีสติคือใจไม่ลอย พร้อมทั้งมีความเข้าใจกระจ่างขึ้น
โดยลำดับ ดังเช่นในกรณีของพระปัญจวัคคีย์หรือ
พระยศนั้น ใจย่อมเป็นสมาธิถึงขั้นฌานได้ เพราะหลัก
ของปฐมฌานมีอยู่ว่า “ผู้ใดทำใจให้สงบจากนิวรรณ์ทั้ง
ห้าได้ และสามารถที่จะนึกคิดอย่างมีระเบียบอยู่ใน

เรื่อง ๆ เดียวได้โดยไม่ฟุ้งซ่าน (คือ มีวิตก วิจารณ์และ
เอกัคคตา) และพร้อมกันนั้นก็มึปีติและสุขเกิดขึ้นด้วย
ผู้นั้นก็เรียกว่า ได้เข้าถึงขั้นปฐมฌานแล้ว”

อนึ่งในตอนต่อไป ท่านจะพบข้อความในพระ-
ไตรปิฎกที่แสดงให้ทราบว่า “ผู้ที่ได้ปฐมฌานสามารถ
จะเจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุมรรคผล

จากหลักที่อ้างมานี้ ท่านจะเห็นได้อย่างชัดเจน
ว่า “ผู้ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรง และได้
สำเร็จมรรคผลนั้น เป็นเพราะในขณะที่กำลังนั่งอยู่จิต
ได้เป็นสมาธิอย่างน้อยก็ถึงขั้นปฐมฌาน”

อนึ่งโปรดสังเกตไว้ด้วยว่า :-

“ผู้ที่ฟังธรรมอยู่ก็ดี ผู้ที่นั่งพิจารณาธรรมด้วย
ตนเองอยู่ก็ดี หรือผู้ที่นั่งทำสมาธิอยู่ก็ดี ถ้าปีติและสุข
ไม่เกิดแล้ว สมาธิก็ไม่อาจเกิดได้ อย่าลืมนะว่า “ปีติและ
สุขเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับสมาธิในขั้นปฐมฌาน
และทุติยฌาน ผู้ที่ฝึกสมาธิ ถ้ายังไม่ได้ปีติและสุข จิตจะ
ไม่มีทางแน่วแน่ได้เลยเป็นอันตราย ทั้งนิเวรณทั้งห้าก็
จะไม่สงบด้วย แม้ผู้ที่เจริญวิปัสสนาก็เหมือนกัน ถ้าปีติ

และสุขไม่เกิดในขณะเจริญวิปัสสนา ก็จะไม่มีการบรรลุ
มรรคผลได้

โปรดนึกถึงหลักโพชฌงค์ ซึ่งแปลว่า องค์ของ
การตรัสรู้ โพชฌงค์มีอยู่ ๗ หัวข้อคือ สติ ธรรมวิจยะ
วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา ทั้ง ๗ หัวข้อนี้
จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ และได้โปรดนึกถึงหลักอีก
แห่งหนึ่งดังนี้ :-

ยโต ยโต สมมสติ ขนุธานิ อุกฤษฏาย
ลภติ ปิติปามุขมิ อมตํ ตํ วิชานตํ

เมื่อใดพิจารณาเห็นความเกิดและความดับของ
ขั้นทั้งหลาย เมื่อนั้นย่อมได้ซึ่งปิติและปราโมทย์ การได้
ซึ่งปิติและปราโมทย์ของผู้ที่รู้แจ้งนั้นย่อมเป็นอมตะ

พ. ธรรม. ๒๕/๖๕

อนึ่งโปรดสังเกตไว้ด้วยว่า ผู้ที่เข้าใจธรรมชาบซึ่ง
ถาวรย่อมเกิดขึ้นโดยง่าย ดังหลักต่อไปนี้ :-

ผนทนํ จปลํ จิตตํ ทุรกขํ ทุนนิวารยํ
อุขุํ กโรติ เมธาวิ อสุกาโร ว เตชนิ
จิตโดยธรรมชาติเป็นสิ่งที่ดิ้นรนกวัดแกว่ง รักษา

ได้ยาก ห้ามได้ยาก แต่ผู้มีปัญญายอมทำจิตให้ตรงได้เหมือน
ช่างลูกศรตัดลูกศรให้ตรงฉะนั้น

พ. รมม. ๒๕/๑๙

นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส

ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่มีปัญญา

พ. รมม. ๒๕/๖๕

จากที่มาทั้ง ๒ แห่งนี้ แสดงให้เห็นว่า “ถ้ามี
ปัญญารู้แจ้งในสภาวะธรรม สมาธิขั้นอุปนาคือฌานจะ
เกิดขึ้นได้โดยไม่ยาก และสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการฟัง
ธรรม แต่ต้องเป็นธรรมที่ดึงดูดจิตใจ และทำให้เกิดการ
รู้แจ้งยิ่งขึ้นโดยลำดับ”

ถ้าไม่ได้ฌานจะบรรลุ

มรรคผลไม่ได้

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่อ้างมานี้ ท่านจะเห็นได้
ชัดว่า พระอรหันต์สุกขวิปัสสกา ตามที่เข้าใจกันมา ถ้า
หมายถึงพระอรหันต์ที่ไม่ได้ฌาน ก็จะไม่มีการเป็นไป
เพราะนอกจากหลักที่กล่าวมาแล้วยังมีอีกที่แสดงไว้ชัด
มาก เช่น :-

นตฺถิ ปญฺญา อฅายีโน
ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่มีความ

ช. วมม. ๒๕/๖๕

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ถ้าไม่ได้ฅาน ปัญญาที่รู้แจ้ง
แทงตลอดทำให้อาสวะหมดสิ้นไปย่อมมีไม่ได้ เมื่อเป็น
เช่นนี้ ก็หมายความว่า การเป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้ฅาน
นั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ และนอกจากนี้ยังมีหลักที่ค้ำคย
กันอีกข้อหนึ่งคือ :-

สมาธิโต ภิกขเว ยถาภูตํ ปชานาติ
ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมรู้แจ้งตามความ
เป็นจริง

ข้อนี้ก็แสดงให้เห็นว่า ถ้าจิตไม่เป็นสมาธิ การรู้
แจ้งตามความเป็นจริงย่อมมีไม่ได้

และอีกแห่งหนึ่งซึ่งแสดงไว้ชัดที่สุด คือในคัมภีร์
พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ หน้า ๑๐๑ พระพุทธองค์ได้ตรัส
ไว้ดังนี้ :-

สมฺมาสมาธิสฺมี อสฺติ สมฺมาสมาธิวิปฺนฺนสฺส
หตฺตฺวนิสี โหติ ยถาภูตญฺญานทสฺสนํ

เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี การเห็นด้วยญาณตามความเป็นจริงของผู้มีสมาธิวิบัติ ก็เป็นอันหมดทาง (คือ เกิดไม่ได้ คำว่า หตุปนิสั ตามศัพท์แปลว่า มีอุปนิสัย คือปัจจัยถูกขจัดเสียแล้ว)

อนึ่ง พึงสังเกตไว้ด้วยว่า คำว่า **สมาธิโต** ซึ่งแปลว่า **ตั้งมั่น** นี้ในสำนวนที่เป็นพุทธพจน์โดยตรง หมายถึงถึง **ฌานที่สี่** เกือบทั้งสิ้น เช่นในสำนวนที่เกี่ยวกับเรื่องอภิญาณาว่า :-

**สมาहितเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปรีโยทาเต อนงฺคเณ
วิคฺตูปกฺกิลเส มุทฺฎฺเเต กมฺมนิเย จิตฺเต อานนฺชปฺตเต
อิทธิวโรชิตํ อภินิหฺรติ อภินินฺนาเมติ ฯลฯ**

เมื่อจิตตั้งมั่น (ด้วยจตุตถฌาน) บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเครื่องยียวน ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยน นุ่มนวล ควรแก่การงาน ดำรงอยู่อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว แล้วก็โน้มจิตไปเพื่ออิทธิวิธีได้ (คือ เมื่ออิชฺฐฐานที่จะให้เกิดอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ก็จะได้สมความปรารถนา)

แม้ในสำนวนที่เกี่ยวกับเรื่อง **อาสวักขยญาณ** คำว่า **สมาธิโต** ก็หมายถึง **จตุตถฌาน** เหมือนกัน

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้เพียงขั้นปฐมฌานแล้ว เจริญวิปัสสนา ก็สามารถจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้เหมือนกัน ข้อนี้มีหลักฐานกล่าวไว้ชัดเจนในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๓ หน้า ๔๓๙ ซึ่งเป็นภาคของพระสารีบุตร ดังนี้ :-

ข้อที่ว่า เราย่อมกล่าวซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอาศัยปฐมฌานนี้ เราอาศัยอะไรกล่าว ?

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนาี้ สงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึงปฐมฌาน ซึ่งมีวิตกและวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากความสงบนั้นอยู่ ธรรมเหล่านี้ได้อันมีอยู่ในปฐมฌานนั้น คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรื่อย่อมพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้น โดยเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ เป็นของว่างเปล่า เป็นอนัตตา เรายังจิตให้ตั้งอยู่ด้วยธรรมเหล่านั้น (คือระครองจิตให้ตั้งอยู่ในฌานที่รู้แจ้งอนิจจัง ทุกขัง อนตตานิขันธห้า) ครั้นยังจิตให้ตั้งอยู่ด้วยธรรมเหล่านั้นแล้ว (คือครั้นเห็นแจ้งไตรลักษณ์

เช่นนั้นแล้ว) เธอย่อมโน้มจิตไปในอมตธาตุ (คือ นิพพาน)
ว่า :-

นี่สงบจริงหนอ นี่ประณีตจริงหนอ ที่นี่เองเป็น
ที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง
เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกิเลส เป็นที่ดับสนธิ นี่คือ
นิพพาน

ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในธรรมนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่ง
อาสวะ ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะยังติด
อยู่ในธรรมนั้น (คือกุศลธรรมที่บรรลุ) ยังเพลิดเพลिनอยู่
ในธรรมนั้น แต่เพราะสังโยชน์ห้าเบื้องต่ำหมดสิ้นไป เธอ
ย่อมไปเกิดเป็นโอปปาติกะ (คือ เป็นพรหมชั้นสุทธาวาส)
จักปรินิพพานในโลกนั้น ไม่กลับมาอีก

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่อ้างมานี้ ล้วนแต่แสดงให้เห็น
เห็นว่า การเป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้ฌานนั้น เป็นไป
ไม่ได้แน่นอน ฉะนั้น คำว่า สุกขวิปัสสกา จะแปลว่า
พระอรหันต์ผู้ไม่ได้ฌานนั้น น่าจะไม่ถูก ที่ถูกต้องจะ
แปลว่า พระอรหันต์ผู้ไม่ได้อภิญญาข้ออื่น นอกจากข้อ

สุดท้ายข้อเดียว คืออาสวักขยญาณ เพราะตัวอย่างเช่นนี้มีมาก พระยสกุลบุตรที่เคยกล่าวมา ก็เป็นตัวอย่างได้อีกหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีอีกซึ่งจะได้นำมาเล่าให้ฟังดังนี้

ตัวอย่างพระอรหันต์ ที่เป็นปัญญาวิมุตติ

เรื่องเคยมี ครั้งหนึ่งในสมัยครั้งพุทธกาล ได้มีปริพพาชกผู้หนึ่งชื่อว่า สุลิมะ ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเพียงเพื่อจะศึกษาธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาให้เข้าใจดีแล้วก็จะสึกออกไปอยู่ในเพศของปริพพาชกอีก แล้วจะนำธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาไปเที่ยวสอนประชาชน เพื่อให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสในพวกของตน เพื่อให้พวกของตนมีลาภสักการะเหมือนกับในพระพุทธศาสนาบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะในสมัยที่พระพุทธศาสนายังไม่เกิดยังไม่แพร่หลายนั้น ประชาชนส่วนใหญ่ก็ได้มีความเลื่อมใสในลัทธิของปริพพาชก ลาภสักการะเป็นอันมากได้เกิดแก่พวกปริพพาชก แต่ครั้ง

มาถึงสมัยที่พระพุทธศาสนาได้เกิด และเจริญแพร่หลาย
ทั่วไป ประชาชนก็พากันละทิ้งพวกปริพพาชก หันมานับถือ
พระพุทธศาสนากันมากขึ้นโดยลำดับ พวกปริพพาชก
เกิดความลำบาก จึงได้ปรึกษากัน และตกลงให้ท่าน
สุสิมะละเพศปริพพาชกชั่วคราวไปบวชในพระพุทธศาสนา
เพื่อผลดังกล่าว การที่พวกปริพพาชกตกลงให้ท่านสุสิมะ
ไป ก็เพราะเห็นว่า เป็นคนฉลาดสามารถที่จะเรียนรู้ได้
สำเร็จและการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้บวชทั้งที่
พระองค์ทรงทราบเจตนาของท่านสุสิมะ ก็เพราะทรงเห็น
ว่า ท่านสุสิมะมีอุปนิสัยสามารถที่จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์
ในเมื่อได้เข้ามาบวช และได้ฟังธรรมจากพระองค์เพียง
ครั้งเดียว

ท่านสุสิมะ หลังจากที่ได้บวชแล้วก็เที่ยวสนทนา
ไต่ถามธรรมวินัยจากพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ยังไม่มีโอกาส
ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรง อยู่มาคราวหนึ่งได้
ยินพระภิกษุหลายรูปได้กราบทูลข้อความที่ตนได้สำเร็จ
เป็นพระอรหันต์ให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ เมื่อท่านรู้
เช่นนั้น จึงได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นยังที่อยู่ แล้วถามว่า

“เป็นความจริงหรือ ที่ผมได้ทราบมาว่า ท่านได้พยากรณ์ความเป็นพระอรหันต์ของท่าน ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า?”

“เป็นความจริง อาวุโส” ภิกษุเหล่านั้นตอบแล้ว ท่านสุสิมะได้ถามต่อไปอีกว่า

“และคุณธรรมอันวิเศษเหล่านี้ คือ อิทธิวิธิ ทิพโสต เจโตปริยญาณ บุพเพนิวาสานุสสติญาณ และ จตุปปาตญาณ ท่านได้สำเร็จด้วยหรือเปล่า?”

“เปล่า เราไม่ได้”

“ผมไม่เข้าใจเลยว่า ทำไมท่านจึงไม่ได้คุณธรรมอันวิเศษเหล่านั้นด้วย ในเมื่อท่านทั้งหลายเป็นพระอรหันต์”

ภิกษุเหล่านั้นได้ตอบว่า

“ปัญณาวิมุตตา โข มยฺ อ้าวโส สุสิม”

ท่านสุสิมะ เพราะพวกเราเป็นพวกปัญญาวิมุตติ

ท่านสุสิมะไม่เข้าใจคำตอบของพระอรหันต์เหล่านั้น และทั้งได้ขอร้องให้ท่านช่วยอธิบาย แต่พระอรหันต์

เหล่านั้นไม่ยอมอธิบาย คงยืนยันแต่เพียงว่า ท่านเป็นพวกปัญญาวิมุตติ จึงไม่มีคุณธรรมอันวิเศษเหล่านั้น ท่านสุสิมะจึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีภาคเจ้า กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดให้ทรงทราบ แต่แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ทรงตอบปัญหาที่ท่านสุสิมะข้องใจ แต่กลับทรงเปลี่ยนเรื่องใหม่โดยตรัสว่า :-

“ญาณในไตรลักษณ์เกิดก่อน ญาณในนิพพานเกิดในภายหลัง”

ท่านสุสิมะสนใจเรื่องใหม่ทันที และได้ทูลขอร้องให้พระองค์ทรงอธิบายความหมายอันละเอียดให้ฟัง ครั้นแล้วพระองค์จึงได้ตรัสถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องไตรลักษณ์ และปฏิเสธสมุขาบาททีละตอนให้ท่านสุสิมะตอบ ซึ่งในที่สุดด้วยการเทศนาแบบนี้ ท่านสุสิมะก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า ท่านสุสิมะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์เช่นนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงย้อนมาถามท่านสุสิมะอีกว่า

“สุสิมะ เมื่อท่านรู้แจ้งเห็นจริงเช่นนี้ ก็คุณธรรมอันวิเศษเหล่านี้ กล่าวคืออิทธิวิธิ ทิพโสต เจโตปริยญาณ

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ และจุตูปปาตญาณ ท่านมี
ด้วยหรือเปล่า ?”

ท่านสุสิมะจึงได้เข้าใจปัญหาที่ตนข้องใจมานั้น
อย่างแจ่มแจ้งด้วยตนเอง และได้พบหมอบศิระชะของตน
ลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอโทษที่
ตนเองได้มาบวชด้วยเจตนาที่ไม่บริสุทธิ์ ซึ่งพระพุทธรองค์
ก็ทรงยกโทษให้ด้วยการตรัสสรรเสริญว่า

“ผู้ใดเห็นโทษของตนที่ได้ทำผิดไว้ และสำนึก
ได้ตั้งใจสำรวม ไม่ทำเช่นนั้นอีกต่อไป ผู้นั้นจะมีแต่ความ
เจริญในวินัยของพระอรិยะ”

ถึ. น. ๑๖/๑๔๕

โลกียอภิญาณาอาจเกิดขึ้นเอง โดยไม่ต้องได้ฌานมาก่อนก็ได้

พระอรหันต์สุกขวิปัสสกะ ซึ่งเคยเข้าใจกันมาว่า
ได้แก่ท่านที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ด้วยการเจริญวิปัส-
สนาอย่างเดียว โดยไม่ได้ฌานนั้น ข้าพเจ้าได้ชี้แจงด้วย
การยกหลักฐานที่มาหลายแห่งให้ท่านผู้อ่านได้ทราบมา
แล้วว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะขาดสมาธิ ดังข้อความตอน
หนึ่งได้อ้างมาแล้ว :-

“เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี การเห็นด้วยญาณตามความเป็นจริงของผู้ที่มีสมาธิวิบัติ ก็เป็นอันหมดทาง คือเกิดไม่ได้”

คำว่า สัมมาสมาธิ หมายถึง ฌาน จากหลักฐานที่ได้อ้างมาแล้ว แสดงว่าผู้ที่เจริญวิปัสสนาจะต้องได้ฌานอย่างน้อยขั้นปฐมฌาน จึงจะสามารถเจริญวิปัสสนาได้ผล กล่าวคือ บรรลุมรรคผลได้

แต่ในอรรถกถาท่านกล่าวไว้ว่าได้เพียงขั้นอุปจารสมาธิ คือสมาธิที่จวนจะแน่วแน่ถึงขั้นฌาน ก็เจริญวิปัสสนาได้ผลเหมือนกัน เพราะสมาธิในขั้นอุปจาร นิเวรณฺ์ทั้งห้าก็สงบพอที่จะเป็นพื้นฐานของการรู้แจ้งตามความเป็นจริงได้

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวมาแล้วว่า “การฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรง ในขณะที่กำลังนั่งอยู่จิตก็สามารถเป็นสมาธิถึงขั้นฌานได้ และพร้อมกันนั้นก็เป็นการเจริญวิปัสสนาด้วย” พระยสุกกุลบุตร พระปญฺจวักคิย์สำเร็จเป็นพระอรหันต์โดยวิธีนี้ ตัวอย่างเช่นนี้มีมาก และถ้าหากสำเร็จโดยวิธีนี้ ส่วนมากก็ไม่ได้อภิญญาข้ออื่น นอกจากท่านผู้นั้น จะเป็นผู้ที่เคย

สร้างสมอบรมบารมีมามาก โดยเฉพาะคือในชาติก่อน ๆ เคยได้ฌาน เคยได้อภิญญาชั้นโลกียะมาแล้ว มาในปัจจุบันในชาติที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น แม้จะไม่ได้ฝึกฝนในทางสมาธิจนได้ถึงขั้นจตุตถฌานมาก่อน แต่ถ้าวัดฟังธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ อภิญญาข้ออื่น ๆ เช่นอิทธิวิธิ ทิพโสต ทิพจักขุเป็นต้น ก็จะมีเกิดขึ้นมาเอง หลักอันนี้มีกล่าวอ้างไว้ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรคเล่ม ๒ หน้า ๒๐๑ ตัวอย่างง่าย ๆ ก็เช่น สันตติมหาอำมาตย์ ซึ่งเพิ่งจะสร้างเมามา พอได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าสำเร็จเป็นพระอรหันต์ก็สามารถเหาะได้เลย ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยฝึกฝนในทางสมาธิมาก่อน พระโมคคัลลานะ ซึ่งได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศกว่าใคร ๆ ในทางฤทธิ์ก็ไม่ปรากฏในประวัติว่าได้มีการฝึกฝนในทางสมาธิอย่างมากมายจนได้ถึงขั้นจตุตถฌานอย่างชำนาญ ฉะนั้นจึงสังเกตไว้อย่างหนึ่งว่า “การได้อภิญญาเช่นอิทธิวิธิเป็นต้นนั้น อาจเกิดขึ้นเองได้ โดยไม่ต้องได้จตุตถฌานมาก่อนก็ได้ ในเมื่อเป็นพระอรหันต์” ดังหลักที่ท่านกล่าวไว้ดังนี้ :-

“พลวบุพพโยคานํ ปน พุทธปัจเจกพุทธธอคฺค-
สาวกาทีนํ วินาปิ อิมินา วุตตปฺปกาเรณ ภาวนานุกฺกเมน
อรหตฺตปฏิลาภวเสนเว อิทฺถจ อิทฺธิวิภุพฺพนํ อญฺเญจ
ปฏิสฺมภิทาทิภาทา คฺฌา อิชฺฌนฺติ”

สำหรับท่านที่ได้อบรมบารมีมาแล้วอย่างมาก
ในชาติก่อนเช่นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และ
พระอัครสาวกเป็นต้น การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ และคุณ-
วิเศษอย่างอื่น เช่นปฏิสัมภิตาเป็นต้น ย่อมสำเร็จได้
(คือเกิดขึ้นเองได้) ด้วยอำนาจแห่งการบรรลุเป็นพระ-
อรหันต์ โดยไม่ต้องภาวนามาตามลำดับเหมือนกับที่ได้
กล่าวมาแล้ว

วิ. ๒/๒๐๑

ตามหลักที่ท่านได้กล่าวมาแล้วก็คือ ผู้ที่จะได้
อภิญญา เช่นอิทธิวิธิเป็นต้นนั้น จะต้องเริ่มด้วยการ
ฝึกสมาธิจนได้ปฐมฌานมาโดยลำดับจนถึงขั้นจตุตถฌาน
แล้วจะต้องมาฝึกโดยวิธีต่าง ๆ อีก ๑๔ วิธี เพื่อให้เกิด
วสีทั้งห้า เช่นมีความชำนาญในการเข้าฌานชั้นไหน หรือ

จะใช้อารมณ์อันใดก็ได้ทันที จะอยู่ในมานานเท่าใดก็ได้ จะออกเมื่อไรก็ได้ทันที จึงจะสามารถได้อภิญญา เช่น อิทริวิธี เป็นต้น แต่สำหรับท่านที่ได้สร้างบารมีไว้มากแล้ว ไม่ต้องอบรมมาตามลำดับเช่นนี้ พอสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ก็จะได้อภิญญาเหล่านั้นทันที

การได้อภิญญาชั้นโลกียะ คือ ๕ ข้อข้างต้น โดยไม่ต้องได้จตุตถฌานมาก่อน เป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับท่านที่ได้สร้างบารมีไว้มาก ในเมื่อเป็นพระอรหันต์ ฉันทิ การได้บรรลุคุณธรรม ถึงขั้นเป็นพระอรหันต์ โดยไม่ต้องได้วสีในจตุตถฌานมาก่อน ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เช่นเดียวกัน พระอรหันต์ประเภทนี้แหละ ที่ในอรรถกถาเรียกว่า สุขขวิปัสสก ส่วนในพระไตรปิฎกเรียกว่า ปัญญาวิมุตติ

พระอรหันต์สุขขวิปัสสก ถ้าพูดว่าเป็นพระอรหันต์ที่ไม่ได้อภิญญาข้ออื่น นอกจากข้อสุดท้ายข้อเดียว คือ อาสวัคขยญาณ อย่างนี้แล้วก็ไม่มีปัญหา แต่ที่มีปัญหามาก

จนถึงกับต้องมีการวินิจฉัยกันอย่างยืดยาวนี้ ก็เพราะสงสัยกันว่า :-

“พระอรหันต์สุกขวิปัสสกได้ฌานด้วยหรือเปล่า”
ส่วนมากเข้าใจกันว่า **ไม่ได้ฌาน**
และถ้าหากเข้าใจว่าท่านไม่ได้ฌาน ปัญหาก็มีอีกว่า
“ถ้าไม่ได้ฌาน จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้อย่างไร
เพราะหลักมือยู่ว่า “ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่ได้ฌาน”
“เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี การรู้เห็นตามความเป็นจริง (คือ
การรู้แจ้งอริยสัจ) ของผู้ที่มีสมาธิวิบัติ ก็เป็นอันว่าหมด
ทาง คือเกิดขึ้นไม่ได้”

นอกจากนี้ยังมีหลักอื่น ๆ อีกหลายแห่งที่แสดง
ว่า ผู้ที่จะบรรลุมรรคผลได้ ต้องได้ฌานด้วย อย่างน้อยก็
ต้องได้ปฐมฌาน ซึ่งข้อความเหล่านี้ข้าพเจ้าได้อธิบาย
มาพอแล้ว และหลักฐานที่อ้างมานี้ก็ล้วนแต่เป็นพุทธ-
พจน์ทั้งสิ้น แต่เพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้ทราบถึงมติที่แตกต่าง
จากที่กล่าวมาเพื่อเอาไว้เทียบเคียง ฉะนั้นข้าพเจ้าจะขอ
นำมติของพระอรรถกถาจารย์มากล่าวไว้อีก ซึ่งตามมติ

ของท่าน ท่านเห็นว่า “พระอรหันต์สุกขวิปัสสกก็คือพระอรหันต์ที่ไม่ได้มาน และท่านยังแยกให้เห็นอีกว่า “พระอรหันต์ปัญญาวิมุตติกับพระอรหันต์สุกขวิปัสสกไม่เหมือนกันทีเดียว” ดังข้อความต่อไปนี้

คำว่า “ปัญญาวิมุตติ” แปลว่าหลุดพ้นด้วยปัญญา กล่าวคือไม่ได้กระทำให้แจ้งซึ่งวิโมกข์แปด (คือไม่ได้สมาบัติแปด) หลุดพ้นด้วยกำลังปัญญาอย่างเดียว เพราะกระทำนามกายและรูปกายไม่ให้เป็นไป คือไม่ให้สืบต่อได้ ผู้ที่หลุดพ้นด้วยปัญญานั้นมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ผู้ที่เป็นสุกขวิปัสสก*
๒. ผู้ที่ได้ปฐมฌานแล้วบรรลุอรหัตต
๓. ผู้ที่ได้ทุติยฌานแล้วบรรลุอรหัตต
๔. ผู้ที่ได้ตติยฌานแล้วบรรลุอรหัตต
๕. ผู้ที่ได้จตุตถฌานแล้วบรรลุอรหัตต

*ถ้าพิจารณาตามหัวข้อนี้คำว่า สุกขวิปัสสก น่าจะเป็น สุธชวิปัสสกมากกว่า เพราะคำว่า สุธชวิปัสสก แปลว่า ผู้เห็นล้วน ๆ คือไม่ได้มานมาก่อน แต่อย่างไรก็ดีในคัมภีร์อรรถกถาทุกเล่มใช้คำว่าสุกขวิปัสสกทั้งสิ้น

เมื่อท่านได้อธิบายอย่างนี้แล้ว ก็ได้อ้างที่มาว่า แม้ในคัมภีร์บุคคลบัญญัติ ซึ่งเป็นคัมภีร์อภิธรรมปิฎกเล่มหนึ่งที่ได้กล่าวไว้อย่างเดียวกันนี้ว่า :-

ก็บุคคลที่เป็นปัญญาวิมุตติเป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์แปดด้วยนามกายเลย แต่อาสวะทั้งหลายของผู้นั้นก็หมดสิ้นได้ เพราะเห็นแจ้งด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่าปัญญาวิมุตติ

ข้อความที่กล่าวมานี้คือคำแปลของข้อความที่เป็นบาลี ดังต่อไปนี้ ผู้ที่รู้บาลีโปรดพิจารณาดูให้ถี่ถ้วน

ปณฺณาวิมุตฺตโตติ ปณฺณาย วิมุตฺโต; อญฺจ วิโมกฺเข อสจฺฉิกตฺวา ปณฺณาพลเนว นามกายสฺส จ รูปกายสฺส จ อปฺปวตฺตี กตฺวา วิมุตฺตโตติ อตฺถโ. โส สุกฺขวิปัสสโก จ ปรมชฺฌาทีสุ อถฺยตฺรสมึ จตฺวา อรหตฺตํ ปตฺโต จาติ ปณฺจวิธ โหติ. วุตฺตมปิเจตฺ “กตฺโม จ ปุคฺคโล ปณฺณาวิมุตฺโต อีธกจฺโจ ปุคฺคโล น เหว โข อญฺจ วิโมกฺเข กายเณ ผุสิตฺวา วิหริติ ปณฺณาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺซีณา โหนติ. อयํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปณฺณาวิมุตฺตโตติ”

ถ้าถือตามมติของพระอรรถกถา และตามมติใน คัมภีร์ปุคคลบัญญัติตั้งที่อ้างมานี้ ก็เป็นอันว่า “ผู้ที่บรรลุ เป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้ฌานก็มี และเรียกพระอรหันต์ ประเภทนี้ว่า สุกขวิปัสสก หรือจะเรียกว่าปัญญาวิมุตติ ก็ได้” แต่นั่นต้องเข้าใจเพิ่มเติมอีกชนิดหนึ่งว่า “ผู้ที่เป็น พระอรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตตินั้น ที่ได้ฌานก็มี ที่ไม่ได้ ฌานก็มี แต่ถ้าเป็นประเภทที่เรียกว่าสุกขวิปัสสกแล้ว หมายความว่าได้อย่างเดียว คือหมายถึงพระอรหันต์ที่ไม่ได้ ฌานเท่านั้น”

ข้อความที่อ้างมาในตอนี้ ท่านจะเห็นว่า มีหลัก ฐานน่าเชื่อที่เดียว เพราะมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ดี จึงเข้าใจไว้ด้วยว่า “มติที่ถือว่าพระอร- หันต์ที่ไม่ได้ฌานก็มีนี้ มีกล่าวไว้เฉพาะ แต่ในอภิธรรมปิฎก เท่านั้น ส่วนในฝ่ายวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎกยังไม่เคย พบว่าได้กล่าวไว้แบบนี้ เท่าที่เห็นมีแต่ยืนยันว่า ถ้าไม่ได้ ฌานแล้วก็เป็นพระอรหันต์ไม่ได้”

อนึ่งยังมีข้อความในอภิธรรมปิฎกกล่าวไว้อีกตอนหนึ่งแสดงว่า “พระอรหันต์ที่ไม่ได้ฌานก็มี” ดังต่อไปนี้

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ทั้งรูปสมบัติและอรูปลสมบัติ แต่ไม่ได้มรรคผลอันเป็นโลกุตตระก็มี

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้มรรคผลอันเป็นโลกุตตระ แต่ไม่ได้ทั้งรูปสมบัติและอรูปลสมบัติก็มี

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ทั้งมรรคผลอันเป็นโลกุตตระ และได้ทั้งรูปสมบัติและอรูปลสมบัติก็มี

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ทั้งมรรคผลอันเป็นโลกุตตระ และไม่ได้ทั้งรูปสมบัติและอรูปลสมบัติก็มี

จงสังเกตข้อความในข้อที่ ๒ “บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้มรรคผลอันเป็นโลกุตตระ แต่ไม่ได้ทั้งรูปสมบัติและอรูปลสมบัติก็มี” ข้อความในตอนนี้แหละที่แสดงให้ทราบว่ “พระอรหันต์ที่ไม่ได้ฌานก็มี” ผู้ที่แปลบาลีได้โปรดสังเกตคำว่า “วา” ในบาลีแห่งนี้ด้วย วา ในที่นี้จะแปลว่า “หรือ” ไม่ได้ เพราะการบรรลุมรรคผลนั้นนั้น จะเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ โดยธรรมดา

เมื่อบรรลุมรรคแล้ว ก็ต้องบรรลุผลทันที และในเรื่อง
สมาบัติก็เหมือนกัน คนที่บรรลุรูปสมาบัติแล้ว แต่อาจ
จะไม่ได้บรรลุรูปสมาบัติด้วยก็ได้ แต่ผู้ใดถ้าได้บรรลุ
รูปสมาบัติแล้ว นั้นย่อมหมายถึงว่า ผู้นั้นต้องได้บรรลุ
รูปสมาบัติด้วย ฉะนั้นคำว่า วา ในที่นี้จึงแปลว่า หรือ ใน
ความหมายที่ว่า ให้ถือเอาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ข้อความ
ที่เป็นบาลีในอภิธรรมปิฎกที่แปลมาแล้ว มีดังนี้

๑. อិธกัจโจ ปุคฺคโล ลากิ โหติ รูปสหคตานิ วา
อรูปสหคตานิ วา สมาปตฺตินิ; น ลากิ โลกุตฺตรมคฺคสฺส
วา ผลสฺส วา

๒. อិธกัจโจ ปุคฺคโล ลากิ โหติ โลกุตฺตรมคฺคสฺส
วา ผลสฺส วา; น ลากิ รูปสหคตานิ วา อรูปสหคตานิ วา
สมาปตฺตินิ.

๓. อិธกัจโจ ปุคฺคโล ลากิ โหติ รูปสหคตานิ
วา อรูปสหคตานิ วา สมาปตฺตินิ; ลากิ โลกุตฺตรมคฺคสฺส
วา ผลสฺส วา.

๔. อิธกัจโจ ปุคฺคโล เนว ลาภี โหติ รูปสหคตานิ
วา อรูปสหคตานิ วา สมาปตฺติณิ; น ลาภี โลกุตฺตรมคฺคสฺส
วา ผลสฺส วา.

อภิ. ปุ. ๓๖/๒๑๖

จากข้อความที่อ้างมานี้จะเห็นได้ชัดว่า ตามมติ
ของอภิธรรมแสดงว่า “บุคคลที่เป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้
ฌานนั้นมีได้” เพราะหลักฐานมีอยู่เช่นนี้เองพระอรธ-
กถาจารย์จึงกล่าวว่า “ผู้ที่เจริญวิปัสสนาไม่จำเป็นต้อง
ได้ฌานก็สามารถที่จะเจริญจนกระทั่งบรรลุมรรคผล ได้
เหมือนกัน ข้อสำคัญขอให้ได้สมาธิอย่างน้อยขั้นอุปจาร-
สมาธิเท่านั้น ก็สามารถบรรลุมรรคผลได้ เพราะสมาธิใน
ขั้นอุปจารนั้น นิเวรณทั้งห้าก็สงบพอที่จะเจริญวิปัสสนา
ได้เหมือนกัน”

บทวิจารณ์

การเจริญวิปัสสนาที่จะให้ได้ผลถึงขั้นมรรคผลนิพพานนั้น ผู้ปฏิบัติจำเป็นจะต้องได้ฌานด้วยหรือไม่ ? ข้าพเจ้าได้ชี้แจงมาแล้วโดยละเอียด ซึ่งทั้งหมดพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ตามมติในพระสูตรทั่วไป ซึ่งเกือบจะพูดได้ทีเดียวว่า ในพระสูตรตันตปิฎกทั้งหมดถือว่าเป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้ฌานนั้นเป็นไปได้ เพราะการรู้แจ้งตามความเป็นจริงจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อจิตเป็นสมาธิอย่างน้อยก็ในขั้นปฐมฌาน

๒. ส่วนมติในพระอภิธรรมปิฎกและในอรรถกถาถือว่า แม้ไม่ได้ฌานก็เป็นพระอรหันต์ได้ เพราะถือว่าผู้ที่ได้เพียงแค่อุปจารสมาธิ นิ वर्ณทั้งห้าก็สงบพอที่จะเจริญวิปัสสนาได้

จากข้อความที่สรุปมาให้ดูนี้ จะเห็นว่า :-

แม้แต่ในคัมภีร์เองก็ยังมีการขัดแย้งกัน ซึ่งถ้าหากไม่มีการวินิจฉัยกันให้เด็ดขาดแล้ว เราทั้งหลายก็ไม่อาจที่จะลงมติได้ว่า มติอันไหนเป็นมติที่ถูกต้อง และเป็นการยากแก่การปฏิบัติ เพราะไม่ทราบแน่ชัดว่า จะปฏิบัติตามหลักอันไหน จึงจะได้ผลจริง ๆ

ด้วยเหตุนี้จึงควรต้องมีการวินิจฉัยกันให้เด็ดขาด ซึ่งข้าพเจ้าจะลองทำดู เพื่อจะได้เป็นแนวทางให้ผู้รู้ทั้งหลายเห็นลู่ทางที่จะลงมติกันได้อย่างเด็ดขาดในกาลต่อไปภายหน้า ดังต่อไปนี้

หลักของการบรรลุมรรคผล

ผู้ที่เจริญวิปัสสนาได้ผลนั้น เมื่อพูดกันถึงหลักที่แท้จริงแล้ว ผู้ปฏิบัติจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ คือ มรรค ๘ โพชฌงค์ ๗ วิปัสสนาญาณ ๙ เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้แต่ละข้อเป็นสิ่งจำเป็นทั้งสิ้น ซึ่งผู้ที่จะบรรลุมรรคผลนิพพาน จะขาดแม้แต่ข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ เป็นอันขาดข้าพเจ้าคิดว่าถ้าได้มีการพิจารณากันอย่างละเอียดตามหลักเหล่านี้ ในที่สุดเราก็สามารถจะลงมติได้อย่างเด็ดขาดว่า :-

ผู้ที่เป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้ฌาน จะมีได้จริงหรือไม่ ?

และควรจะได้ฌานขั้นไหน จึงจะสามารถบรรลุมรรคผลได้จริง ?

โพชฌงค์ ๗ คือ

๑. สติ ความระลึกได้
๒. ธรรมวิจยะ ความพิจารณาค้นหาความจริง
๓. วิริยะ ความเพียร
๔. ปีติ ความอิมใจ ความเบิกบานใจ
๕. ปัสสัทธิ ความสงบ
๖. สมาธิ ความแน่วแน่
๗. อุเบกขา ความวางเฉย

มรรค ๘ คือ

๑. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา วาจาชอบ
๔. สัมมากัมมัันตะ การงานชอบ

๕. สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ

๘. สัมมาสมาธิ ความตั้งใจแน่วแน่ชอบ

วิปัสสนาญาณ ๙ คือ

๑. อุทฺถัพฺพานุปีสฺสนาญาณ ญาณเห็นการเกิดดับ

๒. กังคานุปีสฺสนาญาณ ญาณเห็นการดับ

๓. ภยตฺถุปฺปฐฺฐานญาณ ญาณเห็นสังขารปรากฏ
เป็นของน่ากลัว

๔. อาทีนวานุปีสฺสนาญาณ ญาณที่มองเห็นโทษ
ของสังขารทั้งหลาย

๕. นิพพิทานุปีสฺสนาญาณ ญาณที่มองเห็นด้วย
ความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง

๖. มุญฺจิตุกัมมตาญาณ ญาณที่ทำให้เกิดความ
รู้สึกปรารถนาที่จะหนีไปให้พ้นจากสังขารทั้งปวง

๗. ปฏิสังขานุปีสฺสนาญาณ ญาณที่พิจารณาเห็น
ทางที่จะทำให้พ้นจากสังขารทั้งปวง

๘. สังขารุเปกขาญาณ ญาณที่วางเฉยในสังขาร
ทั้งปวง

๙. สัจจานุโลมิกญาณ ญาณที่พร้อมจะรู้แจ้ง
อริยสัจ

ผู้ไม่ได้ฌานจะบรรลุมรรคผลไม่ได้

ปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยมีอยู่ว่า ถ้าผู้เจริญวิปัสสนา
ไม่ได้ฌาน ได้แต่เพียงอุปจารสมาธิของปฐมฌาน ซึ่งนิรวรณ
ทั้งห้าสงบได้จริง แต่ก็ไม่ใช่งบอย่างเด็ดขาด และองค์
ของฌานก็ยังไม่มั่นคงพอ กล่าวคือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข
เอกัคคตา เกิดขึ้นมาแล้วอยู่ไม่ได้นาน ประเดี๋ยวก็หายไป
แต่แล้วประเดี๋ยวก็จะเกิดขึ้นมาอีก เช่นนี้จะสามารถเจริญ
วิปัสสนาได้ผลหรือไม่ :

ตามมติของข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าไม่ได้ฌานอยู่ตราบ
ไต ก็เป็นการยากที่จะเจริญวิปัสสนาได้ผล ทั้งนี้ก็เพราะ
ถ้าหากนิรวรณทั้งห้าไม่สงบอย่างเด็ดขาด องค์ของฌาน
ก็ย่อมจะไม่มั่นคง และถ้าหากองค์ของฌานไม่มั่นคง

ก็หมายถึงว่าสติที่มีอยู่นั้นไม่ได้เกิดติดต่อกันทุกขณะจิต เพราะโดยธรรมดาถ้าสติเกิดติดต่อกันไปทุกขณะจิต จิตย่อมแน่วแน่ องค์กรานย่อมปรากฏชัด ถ้าเปลอสติเมื่อไร องค์กรานก็จะตกเมื่อนั้น

อนึ่ง พึงเข้าใจไว้ด้วยว่า ผู้ที่สามารถจะบรรลุ มรรคผลนิพพานได้นั้น สติจะต้องเป็นไปติดต่อกันทุก ขณะจิต ดังพุทธพจน์ดังต่อไปนี้ :

อปปมาโท อมตํ ปทํ ฯลฯ

เต ฌายีโน สาทติกา นิจจํ ทพฺพปรกุกมา

สุสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ โยคกฺเขมํ อนุตฺตรํ

ความไม่ประมาท คือ การไม่อยู่ปราศจากสติ เป็นทางให้ถึงซึ่งอมตะคือนิพพาน ผู้ไม่ประมาทมีมาน มีความเพียรเป็นไปติดต่อกัน มีการก้าวหน้าอย่างมั่นคง อยู่เรื่อย ๆ เป็นผู้มึปัญญา ย่อมถูกต้องนิพพาน ซึ่งเป็น ธรรมที่ปราศจากโยคะคือกิเลส เป็นธรรมสูงสุด

จากพุทธพจน์ที่อ้างมานี้ แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า ผู้ที่จะบรรลุนิพพานได้นั้น จะต้องมึสติสำนึกถึงไตรลักษณ์

ได้ทุกขณะจิต และจิตจะต้องอยู่ในฌานตลอดเวลา คำว่า มีความเพียรเป็นไปติดต่อกัน หมายความว่า ผู้ไม่ประมาท คือผู้ไม่อยู่ปราศจากสตินั้น จะต้องระคองจิตให้อยู่ในวิถีของวิปัสสนาทุกขณะจิต ซึ่งผู้ที่ จะทำได้เช่นนี้ก็ต่อเมื่อจิตเป็นสมาธิอย่างแน่วแน่เท่านั้น

ถ้าถือตามเหตุผลที่วินิจฉัยมานี้ จะเห็นว่า การเจริญวิปัสสนาที่จะให้ได้ผล ถ้าไม่ได้ฌาน ก็ย่อมไม่มีทางจะเป็นไปได้เลย ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ข้อที่ท่านกล่าวว่า ได้สมาธิขั้นอุปจารสมาธิก็สามารถเจริญวิปัสสนาได้นั้น คงจะหมายความว่าอย่างนี้มากกว่า กล่าวคือ พอจิตเป็นสมาธิขั้นอุปจาร ซึ่งนิर्वรณทั้งห้าสงบได้เป็นพัก ๆ ก็ให้เริ่มเจริญวิปัสสนาได้เลย เพราะในช่วงขณะที่นิर्वรณสงบนั้นก็อาจจะเห็นแจ้งไตรลักษณ์ได้ อาจจะมีรู้แจ้งว่าสภาวะนั้น ๆ เกิดอย่างไร ดับอย่างไร ซึ่งในเมื่อเกิดความรู้แจ้งขึ้นมาบ้างแล้ว ถึงแม้จะไม่แจ่มแจ้งนัก แต่ก็ยังเป็นประโยชน์มาก ในอันที่จะทำให้สมาธิดีขึ้น เพราะหลักมีอยู่ว่า “ญาณเป็นอุปการะแก่สมาธิ” “ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่มียปัญญา”

เมื่อญาณค่อยแก่กล้าขึ้นแล้ว สมาธิก็จะเลื่อนขั้นขึ้นไปเอง และเมื่อสมาธิดีขึ้น ญาณก็ย่อมดีขึ้นไปอีก สมาธิกับญาณ ในเมื่อได้เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันอยู่อย่างนี้ ก็ย่อมจะดีขึ้น ด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ด้วยหลักการอันนี้ ผู้ที่เจริญวิปัสสนาซึ่งในระยะเริ่มแรกไม่ได้ฉานจริง แต่ต่อมาก็ได้ฉานเอง โดยไม่ต้องไปตั้งหน้าฝีกเอาแต่สมาธิด้านเดียวก่อน เหมือนพวกสมถยานิก เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า “ผู้ที่ได้สมาธิขึ้น อุปจาระก็สามารถเจริญวิปัสสนาได้ หรือผู้ที่ได้เพียงแค่อุปจารสมาธิก็สามารถเห็นแจ้งได้เหมือนกัน” แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า :-

ผู้ที่ได้สมาธิเพียงแค่อุปจารสมาธิ จะสามารถเห็นแจ้ง ถึงขั้นบรรลุมรรคผล นิพพานได้ แต่หมายความว่า ผู้ที่ได้อุปจารสมาธินั้นก็สามารถที่จะรู้แจ้งพอที่จะเป็นปทัฏฐานให้สมาธิดีขึ้น และวิปัสสนาดีขึ้น โดยลำดับจนกระทั่งในที่สุดก็สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ในภายหลัง ซึ่งในเมื่อถึงระยะตอนที่บรรลุดูจริง ๆ นั้น

สมาธิต้องอยู่ในชั้นจตุตถฌานทีเดียว ไม่ใช่อยู่ในชั้น
ปฐมฌาน เหตุผลอันนี้จะได้วินิจฉัยให้ฟังต่อไป

ผู้ที่จะบรรลุอรหัตตผล จะต้องได้จตุตถฌาน

จงสังเกตว่า ผู้ที่จะเห็นแจ้งนิพพานได้จริง ๆ ก็
ต่อเมื่อจิตเป็นอุเบกขา ซึ่งอุเบกขาในที่นี้ไม่ใช่หมายถึง
การวางเฉยอย่างธรรมดาที่เราเป็นกันอยู่บางขณะ แต่หาก
หมายถึงการมองดูสภาวะที่กำลังเกิดดับอยู่เฉย ๆ ในขณะที่
ที่จิตกำลังดำเนินอยู่ในวิถีของวิปัสสนา กล่าวคือ กำลัง
เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชัด การวางเฉยนี้เกิดขึ้นก็
เพราะ การเห็นแจ้งไตรลักษณ์ได้ดำเนินไปดีแล้วเหมือน
วัวลากเกวียน ซึ่งในเมื่อวัวเดินไปอย่างเรียบร้อยและเดิน
ไปข้างหน้าอยู่เรื่อย ๆ เจ้าของก็จะมองดูวัวลากเกวียนไป
เฉย ๆ เขาไม่ต้องขวนขวายทำอะไรเกี่ยวกับวัวและเกวียน
นั้น ข้อนี้นั้นใด ผู้ที่เจริญวิปัสสนาก็เช่นเดียวกัน ในเมื่อ
จิตดำเนินอยู่ในวิถีของวิปัสสนาดีแล้ว กล่าวคือเห็นแจ้ง

ไตรลักษณ์ชัดแจ้งอยู่ทุกขณะจิต เขาก็จะวางเฉยคือ มองดูเฉย ๆ ซึ่งสภาวะที่กำลังเกิดดับอยู่นั้น โดยไม่ต้อง ใช้ความพยายามใด ๆ อีก และพร้อมกันนั้นเขาก็จะไม่มี ความยินดียินร้าย ในสภาวะทั้งปวงที่กำลังเกิดหรือที่ กำลังเห็นอยู่ในมโนทวารในขณะนั้นอีกด้วย ทั้งนี้ก็เนื่อง มาจากเขาสำนึกได้ทุกขณะจิตว่า สภาวะทุกอย่างที่กำลัง เกิดอยู่นั้นก็ดี ที่ดับไปแล้วก็ดี ที่จะมาข้างหน้าก็ดี ทั้งหมด ล้วนแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของของเรา เพราะสำนึกได้เช่นนี้ทุกขณะจิต จึงวางเฉยได้ โปรดหนักถึง หลักรูปขันธ์ อุกเบกขาเป็นองค์อันหนึ่ง ของการตรัสรู้ และเป็นองค์สุดท้ายที่จะทำให้บรรลุ มรรคผลนิพพาน ซึ่งหมายความว่า ถ้าจิตยังไม่อยู่ใน ภาวะของอุเบกขา トラบใด ก็จะไม่มีการบรรลุ มรรคผลนิพพาน トラบนั้น อุเบกขาโพชฌงค์มีลักษณะดังกล่าวมานี้

อนึ่งขอได้โปรดหนักถึงหลักใน วิปัสสนาญาณ ๙ ด้วย โดยเฉพาะคือข้อที่ ๘ สังขารูปกษณาญาณ ญาณข้อ นี้หมายความว่า เมื่อผู้ปฏิบัติได้มองเห็นการเกิดดับ ของเบ็ญจขันธ์ เห็นภัยเห็นโทษของการมีเบ็ญจขันธ์

จนกระทั่งรู้สึกเบื่อหน่ายต่อเบ็ญจขันธ์ และปรารถนาที่จะไปให้พ้นจากเบ็ญจขันธ์แล้ว ก็จะเริ่มพิจารณาหาทางว่า ทางไหนจึงจะเป็นทางทำให้พ้นไปจากเบ็ญจขันธ์ได้ ซึ่งในที่สุดก็จะมองเห็นว่าการวางเฉยในสังขารทั้งปวง กล่าวคือ การไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งปวง ไม่ยึดถือว่าเบ็ญจขันธ์เป็นตัวเราเป็นของของเราแน่แท้ จะเป็นทางไปให้พ้นจากเบ็ญจขันธ์ได้แน่นอน ครั้นแล้วก็จะวางใจเฉย ๆ ดังที่กล่าวมา ญาณที่ทำให้วางเฉยในสังขารทั้งปวงเช่นนี้แหละเรียกว่า สังขารุเปกขาญาณ

จงสังเกตว่า เมื่อสังขารุเปกขาญาณเกิดแล้ว สัจจานุโลมิกญาณจึงจะเกิด ถ้าสังขารุเปกขาญาณไม่เกิด สัจจานุโลมิกญาณ คือญาณที่พร้อมจะรู้แจ้งอริยสัจก็เกิดขึ้นไม่ได้

อนึ่ง จงสังเกตด้วยว่า สังขารุเปกขาญาณเป็นญาณที่ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ใช่ประกอบด้วยปีติและสุข เพราะถ้าหากปีติและสุขมีในขณะนั้น สติย่อมไม่บริสุทธิ์ สติจะบริสุทธิ์ได้เพราะใจประกอบด้วยอุเบกขาเวทนาเท่านั้น (อุเปกขาสติปาริสុทธิ) อย่าลืมนะว่า

ถ้าสติไม่บริสุทธิ์แล้ว การบรรลุสมรรคผลนิพพานย่อมมี
ไม่ได้เป็นอันขาด

ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข
เอกัคคตา

ทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

จงสังเกตว่า ผู้ที่จะบรรลุสมรรคผลนิพพานได้
ใจจะต้องอยู่ในฌาน ดังเหตุผลที่ได้อธิบายมาแล้ว แต่
ในขณะที่จะบรรลุจริง ๆ นั้น ใจจะอยู่ในฌานชั้นไหน ?
ถ้าพิจารณาดูตามหลักในเรื่องของโพชฌงค์ และหลักใน
เรื่องของสังขารูปกษายาณดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็น
ได้ชัดว่า ใจจะต้องอยู่ในชั้นจตุตถฌาน เพราะฌานนี้
เท่านั้นที่มีอุเบกขาเวทนา

สติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา

ข้อที่ว่า ผู้ที่จะบรรลุสมรรคผลนิพพาน ใจจะต้อง
ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา เพราะอุเบกขาเวทนาทำ

ให้สติบริสุทธิ์นั้น จะเห็นได้จากคำที่พระองค์ตรัสไว้ใน
เรื่องของจตุตถฌานดังนี้คือ :-

สุขสส จ ปหانا ทุกขสส จ ปหانا ปุพฺเพว
โสมนสฺสโทมนสฺसानํ อตถงคมา อทุกขมสุขํ อุเบกขา-
สติปาริสฺสuthี จตฺตถิ ฌานํ อุปสมฺบชช วิหริติ

เพราะละสุขและละทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและ
โทมนัสดับไปก่อน จึงเข้าถึงจตุตถฌาน ซึ่งไม่มีสุขและทุกข์
มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา

จงสังเกตคำว่า “อุเบกขาสติปาริสฺสuthี” ซึ่งแปล
ว่า สติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา คำว่า สติ แปลว่า ความ
ระลึกได้หรือความสำนึกได้ ผู้ที่เรียกว่ามีสติบริสุทธิ์ก็คือ
ผู้ที่สำนึกได้อย่างแจ่มใสตลอดเวลาทุกขณะจิต ได้กล่าวมา
แล้วว่า ผู้ที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ก็ต่อเมื่อผู้นั้นมีสติ
ติดต่อกันไปทุกขณะจิต และผู้ที่จะมีสติอย่างนี้ได้ ก็ต่อเมื่อ
จิตต้องเป็นสมาธิอย่างดี และในขณะที่เดียวกัน จิตก็ต้อง
ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนาด้วย อย่าลืมนึกว่าคน เราจะ
บรรลุมรรคผลนิพพานไม่ได้ ในขณะที่จิตยังประกอบด้วย

ปิติและสุขจนนึกถึงหลักโพชฌงค์ “เมื่อปิติเกิดแล้วต้อง
ชมปิติและสุขให้สงบ ด้วยการนึกถึงไตรลักษณ์ ปัสสัทธิ
จึงจะเกิด เมื่อปัสสัทธิเกิดแล้ว สมာธีย่อมเกิด และเมื่อ
สมာธิเกิดแล้ว ต้องพิจารณาสภาวะทั้งปวงให้เห็นว่า
‘ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อุเบกขาจึงจะเกิด ซึ่ง
อุเบกขานี้ก็คือ สังขารุเปกขาญาณนั่นเอง”

อนึ่งพึงจำหลักไว้อย่างหนึ่งว่า เมื่อปิติเกิดขึ้นแล้ว
ไม่ชมปิติให้สงบด้วยการนึกถึงไตรลักษณ์ จิตย่อมฟุ้งซ่าน
ได้ แต่ถ้าในขณะใด สำนึกได้ว่า แม้ปิติที่กำลังเกิดอยู่นี้
ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของของเรา เป็น
สังขาร เป็นสังขตะ เป็นสุญญตะ เป็นปัจจัยให้เกิด
ตัณหาอุปาทานได้ ในขณะนั้นปิตีย่อมจางหายไป เมื่อ
ปิติจางหายไปปัสสัทธิย่อมปรากฏชัด และเมื่อปัสสัทธิ
ปรากฏสมาก็ย่อมเกิดขึ้น และในเมื่อสำนึกได้ว่าสภาวะ
ทุกอย่าง โดยที่สุดแม้กระทั่งสมာธิและญาณ หรือปัญญา
ที่รู้แจ้งสภาวะทั้งปวงว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวเรา

ไม่ใช่ของของเรา เป็นสังขาร เป็นสังขตะ เป็นสุญญตะ
 นั้น ตัวญาณหรือปัญญาเองก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่
 ตัวเรา ไม่ใช่ของของเรา เป็นสังขาร เป็นสังขตะ เป็น
 สุญญตะเหมือนกัน ผู้ที่สำนึกได้อย่างนี้ จิตจะเป็นอุเบกขา
 อย่างยิ่ง และพร้อมกันนั้น สติก็จะบริสุทธิ์อย่างยิ่ง
 กล่าวคือ ผู้นั้นจะสำนึกได้ดังที่กล่าวมานั้นอย่างแจ่มใส
 ทุกขณะจิตทีเดียว

ภาวะของจิตในขณะบรรลุมรรคผล

อนึ่ง พึงทราบไว้ด้วยว่า ผู้ที่ว่าจะหลุดพ้นได้
 จริง ๆ นั้น จะต้องปล่อยวางหมดทุกอย่าง ใจจะต้องไม่
 ยินดียินร้ายในสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น โดยที่สุดแม้ในขณะนั้นจะ
 รู้ยู่่ว่า จะมีความสำเร็จเกิดขึ้นแล้ว ก็ไม่ยินดีไม่ตื่นเต้น
 ในความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นนั้น ใจจะต้องวางเฉยได้จริง ๆ
 ใจจะต้องไม่เกาะเกี่ยวไม่ติดอยู่ในสิ่งใด ๆ ทั้งหมด พร้อม
 กันนั้นจะต้องสำนึกอยู่เสมอด้วยว่า จิตจะหลุดพ้นหรือ
 ไม่หลุดพ้น ก็ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของของเรา เป็น

สัญญาตะ ความสงบหรือความพันทุข์ที่กำลังมองเห็นอยู่ในใจขณะนั้น ก็ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของของเรา เป็นสัญญาตะ นิพพานก็ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของของเรา เป็นสัญญาตะ และสำนึกได้อีกว่า ถ้าไม่ทำใจเช่นนั้น จิตจะหลุดพ้นไม่ได้ จะรู้แจ้งอริยสัจไม่ได้ ผู้ที่มีสังขารูปেকขาญาณ ก็คือผู้ที่สำนึกได้ดังที่กล่าวมานี้ เพราะหลักมีอยู่เช่นนี้ ในขณะที่จะบรรลุถึงนิพพาน ใจจึงต้องประกอบด้วยสมาธิอย่างดียิ่ง และประกอบด้วยอุเบกขาเวทนาด้วย เพราะเหตุนี้จึงกล่าวว่า “ในขณะที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานจริง ๆ นั้น ใจจะต้องอยู่ในขั้นจตุตถฌาน” เพราะฌานอันนี้เท่านั้นที่มีอุเบกขา และมีสติบริสุทธ์ หลักอันนี้ท่านจะเห็นว่าเป็นหลักตายตัวทีเดียว ไม่มีข้อยกเว้น เพราะเหตุนี้ในพระสูตรทั่วไป เมื่อพระพุทธองค์จะตรัสถึงอัสวัคขยญาณ จึงทรงใช้สำนวนว่า :-

ภิกษุณั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยนควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มมน้อมจิตไปเพื่ออัสวัคขยญาณ

เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี่อัสวะ นี่อัสวะสมุทัย นี่อัสวานิโรธ นี่อัสวานิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้อย่างนี้จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสะวะ แม้จากภวาสะวะ แม้จากอวิชชาสะวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณว่า หลุดพ้นแล้วรู้ชัดว่าชาตินี้สิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี

พระอรหันต์ทุกองค์ต้องได้จตุตถฌาน

ตามเหตุผลที่ข้าพเจ้าได้วินิจฉัยมานี้ ท่านจะเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์นั้น ไม่ว่าจะอยู่ในประเภทสุกขวิปัสสกหรือประเภทไหนก็ตาม ทุกองค์จะต้องได้ฌาน และไม่ใช่เพียงปฐมฌาน แต่หากจะต้องได้จตุตถฌานด้วย เพราะหลักมีอยู่ว่า การบรรลุมรรคผลนิพพาน จะมีได้ก็เฉพาะในเวลาที่ยึดอยู่ในฌาน และต้องเป็น ฌานที่ประกอบด้วยอุเบกขาเท่านั้น ซึ่งหลักอันนี้ ข้าพเจ้าได้อธิบายมาแล้วโดยละเอียด แต่ปัญหาที่อาจจะมียีกว่า :-

ถ้าถือว่า จิตจะบรรลุมรรคผลนิพพานได้ก็เฉพาะ
ในขณะที่จิตอยู่ในฌานที่ประกอบด้วยอุเบกขาเช่นนี้แล้ว
มีขัดกับหลักที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ดังนี้หรือคือ :-

ปาโมชชพหุโล ภิกขุ ปสนโน พุทธสาสนเ
อธิจจเณ ปทํ สนตํ สงขารูปสมํ สุขํ

ภิกษุผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสใน
พระพุทธศาสนา จะพึงบรรลุถึงบพที่สงบ (คือนิพพาน)
อันเป็นธรรมเป็นที่เข้าไปสงบระงับสังขาร และเป็นสุข

ข้าพเจ้าขอตอบว่า ไม่ขัดกันเลย เพราะพระ-
พุทธพจน์ที่ตรัสนี้หมายถึงปฏิบัติทาในระยะหนึ่ง ที่จะ
นำไปสู่นิพพาน ซึ่งระยะที่กล่าวนี้ไม่ใช่ระยะอันสุดท้าย
จนถึงหลักในโพชฌงค์ ถ้าผู้ปฏิบัติคนใด ไม่เกิดปิติใน
ขณะที่กำลังปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนา ก็หมายความว่า
ผู้นั้นได้ขาดหลักของโพชฌงค์ไปข้อหนึ่งคือ ปิติสัมโพชฌงค์
ในหลักของโพชฌงค์นั้น ถ้าผู้ปฏิบัติขาดข้อใดข้อหนึ่ง
ก็หมายถึงว่า จะไม่มีทางบรรลุถึงมรรคผลนิพพานได้
เพราะฉะนั้นข้อที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุผู้มากไป
ด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จะพึง

บรรลู่ถึงบทที่สงบคือนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบระงับ
สังขารและเป็นสุขนั้น หมายถึงผู้นั้นมีปิติสัมโพชฌงค์
นั่นเอง

แต่จงสังเกตว่า ถ้ามีแต่ปิติ ส่วนปัสสัทธิ สมาธิ
และอุเบกขาไม่เกิดมาโดยลำดับแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะ
บรรลู่ถึงนิพพานได้ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า พุทธพจน์ที่อ้าง
มานั้น พระองค์ทรงประสงค์ที่จะเน้นในเรื่องปิติ เพื่อให้
เหมาะแก่อุปนิสัยของผู้ที่กำลังรับฟังธรรมเทศนาอยู่ขณะ
นั้น แต่อย่างไรก็ดี เทศนาที่กล่าวเน้นเฉพาะตอนใดตอน
หนึ่ง ไม่ได้กล่าวไว้ทั้งหมด มักจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิดได้
เสมอ หากผู้นั้นไม่เข้าใจเรื่องนั้นโดยตลอด ตัวอย่างง่าย ๆ
เช่นคำว่า “สีเลน นิพพุตี ยนติ คนทั้งหลายย่อมถึง
นิพพานได้ด้วยศีล” ข้อความเช่นนี้ ถ้าผู้ใดศึกษาและ
ปฏิบัติเพียงแค่นี้เข้าใจเพียงแค่นี้ ก็เป็นการแน่วว่า เขาจะ
ถึงนิพพานไม่ได้เป็นอันขาด เพราะศีลอย่างเดียวทำให้
คนเราถึงนิพพานไม่ได้ ต้องมีสมาธิ และปัญญาด้วยจึงจะ
ถึงได้ พุทธพจน์ที่ตรัสในลักษณะเช่นนี้ โปรดสังวรไว้ให้
มาก อย่ายึดมั่นเท่าที่เรียนมา

อนึ่ง ที่ในอภิธรรมปิฎก และในอรรถกล่าวว่
 “พระอรหันต์ที่ไม่ได้ฌานก็มี” นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่าน
 คงจะหมายถึงพระอรหันต์ประเภทที่ไม่ได้ฌานมาก่อนเจริญ
 วิปัสสนา กล่าวคือ เมื่อทำสมาธิได้เพียงแค่อุปจารสมาธิ
 นีวรณสงบได้แล้ว ก็เริ่มเจริญวิปัสสนาเลย แต่ต่อมาใน
 เมื่อวิปัสสนาดีขึ้น ก็จะทำให้สมาธิดีขึ้นเองจนกระทั่งได้
 ฌาน และในตอนที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ ก็ได้ถึงขั้น
 จตุตถฌานดังที่ได้อธิบายมาแล้ว

อนึ่ง พระอรหันต์สุกขวิปัสสกา ที่ท่านถือว่าไม่ได้
 ฌาน ก็เพราะไม่ได้ฌานมาก่อนเจริญวิปัสสนา และแม้ใน
 กาลต่อมาจะได้ถึงขั้นจตุตถฌานก็ตาม แต่เพราะไม่มีวิสีใน
 ฌาน และไม่มีบารมีในเรื่องอภิญญา มาแต่ชาติก่อน ฉะนั้น
 จึงไม่ได้อภิญญาข้ออื่น พร้อมกับการเป็นพระอรหันต์ ซึ่ง
 ต่างจากพระอรหันต์ประเภทอื่นที่ได้ฌานมาก่อนแล้ว จึง
 เจริญวิปัสสนา และมีวิสีในฌานทั้งแปดด้วย

ข้อที่จะพึงจดจำไว้ให้แม่นก็คือ พระอรหันต์
 ประเภทสุกขวิปัสสกา หรือปัญญาวิมุตินั้น ได้อภิญญา
 ข้อเดียวคือ อาสวกขยญาณ ข้ออื่นเช่น อิทธิวิธี ทิพโสตา

เป็นต้นไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะไม่มีวสีในฉน แม้วในขณะ
บรรลุความเป็นพระอรหันต์ จะได้จตุตถฉนก็ตาม และ
อีกอย่างหนึ่ง เป็นเพราะท่านไม่เคยได้โลกียอภิญญาใน
ชาติก่อน ๆ มาเลย ซึ่งเหตุผลประการหลังนี้มีน้ำหนัก
มาก จงเทียบกับท่านที่ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมทั้งได้
อภิญญาข้ออื่น ๆ ด้วย ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ได้ฝึกฝนในทาง
ฉนมาก่อนเลย ทั้งนี้ก็เพราะท่านได้เคยสร้างบารมีเกี่ยว
กับเรื่องอภิญญามาแล้วอย่างมากมายในชาติก่อน ๆ กล่าว
คือ ท่านเคยได้อิทธิวิธิ ทิพโสต เป็นต้นมาแล้วในชาติ
ก่อนนับครั้งไม่ถ้วน เพราะฉะนั้นพอท่านได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์ ในทันใดนั้นก็ได้อภิญญาข้ออื่น ๆ ด้วย โดย
ไม่ต้องฝึกฝนในทางฉนมาก่อน บางองค์เพียงแต่ได้
ฟังธรรมพอสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ก็ได้อภิญญาครบ
ทั้งหมดเลย

พระอรหันต์สุขขวิปัสสก เข้าผลสมาบัติได้

อนึ่งเพื่อเป็นการยืนยันว่า “พระอรหันต์สุขข-
วิปัสสกต้องได้ฌานด้วย เพราะถ้าไม่ได้ฌานแล้ว จะ
บรรลุเป็นพระอรหันต์ไม่ได้” ซึ่งมติอันนี้ในอรรถกถา
ก็มี ท่านจะเห็นได้จากหลักฐานดังต่อไปนี้ :-

พระอรหันต์สุขขวิปัสสก ซึ่งได้บรรลุอรหัตต์
เพราะการพิจารณาสังขารทั้งหลายล้วน ๆ เมื่อออกจาก
ผลสมาบัติแล้ว ก็ส่งจิตให้บ่ายหน้าไปยังเบ็ญจขันธ์อัน
เป็นตั้งของอุปาทาน เพื่อจะทดลองดูว่า จิตของท่านยัง
จะแล่นไปในเบ็ญจขันธ์อยู่หรือไม่ หรือว่าไม่แล่นไปเลย
กล่าวคือแล่นไปสู่แต่นิพพานอย่างเดียว

จงสังเกตคำว่า “เมื่อออกจากผลสมาบัติ” ข้อ
ความที่กล่าวนี้แสดงไว้ชัดว่า พระอรหันต์สุขขวิปัสสก
ได้ฌาน เพราะผลสมาบัติ ๆ ก็คือ ฌานนั่นเอง แต่ต่าง
จากฌานธรรมดา ตรงที่ผลสมาบัติมีนิพพานเป็นอารมณ์

อย่างเดียว ส่วนงานอื่น ๆ จะมีอะไรเป็นอารมณ์ก็ได้
สุดแล้วแต่จะเข้ามานะอะไร

ข้อความที่อ้างมานั้น แปลมาจากคัมภีร์มโนรธ-
ปุรณี ซึ่งเป็นอรรถกถาของอังคุตตรนิกาย ปัญจนิบาต
พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๒ ข้าพเจ้าจะขอคัดมาให้ดูทั้งที่เป็น
บาลีในพระไตรปิฎกและในอรรถกถาดังต่อไปนี้ :

ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุโน สกกายํ มนสิกรโธโต
สกกาเย จิตตํ น ปกขนหติ น ปสึหติ น สนตนิฏฺฐติ น
วิมุจฺจติ. สกกายนิโรธํ โข ปนสฺส มนสิกรโธโต สกกาย-
นิโรเธ จิตตํ ปกขนหติ ปสึหติ สนตนิฏฺฐติ วิมุจฺจติ.
ตสฺส ตํ จิตตํ สุกตํ สุภาวิตํ สุวฺภูจิต्तํ สุวิมุตตํ สุวิสยฺตตํ
สกกาเยน. เย จ สกกายปจฺจยา อุปฺปชฺชนติ อาสวา
วิฆาตปริฬาหา. มุตฺโต โส เตหิ ; น โส ตํ เวทนํ
เวทยติ. อิทมกฺขาตํ สกกายสฺส นิสฺสรณํ.

อง. ปณจ. ๒๒/๒๗๓

สกกายํ มนสิกรโธตติ สุทฺธสงฺฆาเร ปรีคฺคณ
หิตฺวา อรหตฺตปฺปตฺตสฺส สุกฺขวิปัสสกสฺส ผลสฺมาปตฺตีโต

วุฏฐาย วิมฺสนตถํ ปญฺจุปาทานกฺขนธาภิมุขํ จิตฺตํ
เปเสนตสฺส. อิทมกฺขาทํ สกฺกายสฺส นิสฺสรณนฺติ อิทํ
อรหตฺตมคฺเคน จ ผลเณ จ นิพฺพานํ ทิสฺวา ฐิตสฺส
ภิกฺขุโน ปุณฺ สกฺกาโย นตถิติ อุปฺปนฺนอรหตฺตผล-
สมาปตฺติจิตฺตํ สกฺกายสฺส นิสฺสรณนฺติ อกฺขาทํ.

มโน. ปุ. ๓/๙๒

บทสรุป

การที่ข้าพเจ้าได้พยายามอธิบายเรื่องพระอรหันต์
สุกขวิปัสสกมาอย่างยืดยาวนี้ ความมุ่งหมายก็คือ :-

๑. เพื่อต้องการจะให้เหตุผลสำหรับนักวิปัสสนา
(วิปัสสนายานิก) ที่ไม่ค่อยสนใจในการทำสมาธิ เพราะ
รู้สึกว่าคุณทำไม่ค่อยได้ หรือเพราะเห็นว่า ฌานไม่จำเป็น
ก็ตาม ขอบได้โปรดคิดเสียใหม่ บางทีการที่เราเจริญ
วิปัสสนากันไปได้ไม่ค่อยถึงไหน ทั้งที่ตนเองก็รู้สึกว่า
เข้าใจเรื่องไตรลักษณ์ เรื่องอริยสัจ เรื่องปฏิจจสมุปบาท
และเรื่องอื่น ๆ ดิฉัน อาจเป็นเพราะสมาธิไม่ได้มาตรฐาน

ก็เป็นได้ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า คนใดที่ไม่ได้ฌาน แต่ก็เจริญวิปัสสนาได้ผลนั้น ผู้นั้นจะต้องเป็นคนที่มิกิเลสบาง และสามารถเข้าใจธรรมได้ง่าย และไวด้วย ถ้ากิเลสยังหนาอยู่ จะไม่มีทางได้ผลเลย เพราะผู้ที่มีกิเลสหนาและปัญญาที่บดด้วยนั้น ย่อมไม่มีทางได้ปิติและสุขอันเกิดจากการเจริญวิปัสสนา แต่มีทางที่จะได้ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิได้ง่ายกว่า และใครก็ตามที่เป็นนักปฏิบัติ ถ้าไม่เคยได้ปิติและสุขอันเป็นนิรามิส ดังที่กล่าวมาอย่างเพียงพอ ก็ย่อมไม่มีทางที่จะเบื่อหน่าย ต่อกิเลสได้เลย

๒. เพื่อต้องการจะให้เหตุผลว่า การฟังธรรมซึ่งถ้าหากเข้าใจดีและมีใจจดจ่ออยู่กับการฟัง ก็สามารถจูงจิตให้เป็นสมาธิถึงขั้นฌานได้ หลักอันนี้ได้ทำอยู่เป็นประจำที่แผนกธรรมวิจัย และเท่าที่สังเกตดูรู้สึกว่าได้ช่วยให้การทำสมาธิง่ายขึ้นมาก ถึงแม้จะไม่ว่าใครบ้างได้ถึงฌาน แต่ก็ช่วยให้คนที่ได้ฝึกโดยวิธีนี้เข้าใจธรรมซาบซึ้งดีกว่าวิธีอื่น และไปมีผลในชีวิตประจำวันไม่น้อยเลย

๓. เพื่อต้องการจะให้เหตุผล สำหรับนักสมณะ (สมณยานิก) ซึ่งมุ่งแต่จะทำสมาธิอย่างเดียว โดยไม่ค่อยสนใจถึงการเรียนปริยัติให้ดีเสียก่อน และไม่สนใจต่อวิธีการทางวิปัสสนานั้นได้คิดเสียใหม่ อย่างมุ่งหน้าแต่จะทำสมาธิอย่างที่เคยทำกันมาเท่านั้น เพราะวิธีนั้นจะทำให้การปฏิบัติได้ผลช้าไปเปล่า ๆ จึงนึกถึงหลักอันนี้ไว้บ้างคือ :-

ผนทน์ จปล จิตต์ ทุรกข์ ทุนนิวารย

อุขุ กโรติ เมธาวิ อสุกาโรว เตชน

จิต โดยธรรมดาเป็นสิ่งที่ดีนรณ กวัดแกว่งรักษา ยาก ห้ามไว้ได้ยาก แต่ผู้มีปัญญายอมทำจิตนั้นให้ตรง ได้ให้แนวแน่ได้ เหมือนนายช่างลูกศรตัดไม้ที่คดให้ตรง ฉะนั้น

นตถิ ฌานํ อปญฺยสฺส นตถิ ปญฺญา อฌายิโน

ยมถิ ฌานนฺจ ปญฺญา จ เสว นิพฺพานสฺสตีเก

ฌานยอมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่มีปัญญา และปัญญาก็ยอมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่มีความ แต่ผู้ใดมีทั้งความและปัญญา ผู้นั้นอยู่ใกล้พิพาน

ข้อความที่เป็นพุทธพจน์ตามที่อ้างมานี้ จะเป็นเครื่องเตือนสติได้อย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แก่ผู้ที่กำลังทำสมาธิโดยไม่เข้าใจหลักวิชาให้ดีเสียก่อน การทำสมาธิและการเจริญวิปัสสนาที่จะได้ผลอย่างแท้จริงนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับ การเรียน ซึ่งถ้าเรียนมาดีแล้ว ก็เท่ากับได้ช่วยการปฏิบัติให้ได้ผลมาแล้วครึ่งหนึ่ง จึงสังเกตว่า ในสมัยครั้งพุทธกาล ผู้ที่จะไปปฏิบัติด้วยตัวเองตามลำพังอยู่ในป่า ตัวอย่างเช่นพระจักขุบาลดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ธรรมบทนั้น ก็ได้แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า ท่านต้องเรียนตั้งแต่ต้นจนจบเสียก่อนแล้วจึงไป คือเรียนให้รู้ตั้งแต่ข้อปฏิบัติขั้นต้น จนกระทั่งถึงภูมิของพระอรหันต์ (อภสส สตถายาว อรหตฺตา กมฺมภูจฺานํ กเถสิ) และในเมื่อไปอยู่ป่าลงมือปฏิบัติแล้วเป็นเวลานาน แต่ก็ยังไม่ได้ผล ท่านก็จะกลับมาเรียนใหม่ เพื่อว่าอาจจะมึบางข้อหรือบางตอนที่ยังเข้าใจไม่แจ่มแจ้งจักได้แจ่มแจ้งขึ้น หลักการต่าง ๆ ในลักษณะเช่นนี้ นักปฏิบัติควร จะสนใจให้มาก

อนึ่งพึงทราบไว้ด้วยว่า หลักวิชาที่เกี่ยวกับการทำสมาธิและวิปัสสนานั้น มีเรื่องที่จะต้องเรียนกันไม่น้อย และจะต้องเรียนกันให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งจริงๆ พร้อมทั้งต้องจำให้ได้อย่างแม่นยำด้วย เพราะการทำสมาธิและการเจริญวิปัสสนา ไม่เหมือนกับการเขียนหนังสือ ซึ่งถ้าหากเขียนไปเขียนไปแล้วติด ก็อาจจะเปิดตำราดูหรือถามผู้รู้ได้โดยไม่ทำให้งานเขียนนั้นเสีย แต่การทำสมาธิและวิปัสสนานั้นเหมือนกับการคิดเลขในใจ และเป็นการคิดชนิดที่ซับซ้อนมากด้วย เพราะฉะนั้นถ้าเข้าใจหลักวิชาไม่แจ่มแจ้ง ความจำไม่ดี จะไม่มีทางทำได้ผลเลย เพราะจะหยุดความคิดในระหว่างเหมือนกับการเขียนหนังสือไม่ได้ ถ้าเกิดการหยุดชะงักหรือเกิดความสงสัยแม้เพียงเล็กน้อย สมาธิก็จะถอยทันที และถ้าหลักวิชาที่จะนำมาใช้ในการเจริญวิปัสสนา เข้าใจไม่แจ่มแจ้งพอ ก็ไม่อาจจะเห็นแจ้งสภาวะต่าง ๆ ตามความเป็นจริงได้

รายนามผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) (หนังสือ อ.พร รัตนสุวรรณ)

๑. ห้างทองเทพนำชัย (เตาปูน) โดย
คุณแหลม-คุณชลิกา โรจนโกศล และครอบครัว ๑๔,๐๐๐ บาท
๒. ห้างทองเทพนำชัย (นนทบุรี) โดย
คุณชาญวิทย์ ถนัดธรรมกุล ๖,๐๐๐ บาท
๓. คุณอวยชัย-คุณศมานันท์ ถนัดธรรมกุล และครอบครัว ๑๗,๐๐๐ บาท
๔. ดร.นันทพล-คุณโอภาส-คุณวันปิยะ โรจนโกศล ๓,๐๐๐ บาท
๕. คุณพจน์-คุณกาญจน์ลภิน-คุณกฤษณ์พีระ รัตนธรรมศรี ๓,๐๐๐ บาท
๖. คุณทศพล-คุณภคมน-ด.ญ.สุภัทสร-
ด.ญ.วรัปสร ถนัดธรรมกุล ๑๙,๐๐๐ บาท
๗. โรงงานทองเทพนำชัย ๑๕,๐๐๐ บาท
๘. คุณอนันต์ ถนัดธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๙. คุณธงชัย-คุณนฤมล-คุณวรัญญา จึงประพุดติ และครอบครัว ๙,๐๐๐ บาท
๑๐. ครอบครัวศรีสุธัญลักษณ์ ๙,๐๐๐ บาท
๑๑. คุณฮั่ว-คุณพรมา หอมศิริวรรณ, คุณสิทธิชัย-คุณปาริชาติ
ด.ช.วณฤทธิ์-ด.ญ.อุษา หอมศิริวรรณ และ
บริษัท สำนักกฎหมาย สิทธิชัย แอนด์ แอลโซซิเอตส์ จำกัด ๒๑,๐๐๐ บาท
๑๒. คุณศักดิ์-คุณรัชณี วงศ์วิสกุล และครอบครัว ๑๘,๐๐๐ บาท
๑๓. คุณพ่อเม้งซี้ แซ่ไฉ้ว-คุณแม่อาบ๊วย แซ่ตั้ง ๓,๐๐๐ บาท
๑๔. คุณพ่อเล็ก-คุณแม่สินี ถนัดธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๑๕. คุณพ่อใจเกียง แซ่แต้-คุณแม่แจ็กเกียว แซ่เลียง ๓,๐๐๐ บาท
๑๖. คุณอรพรรณ-คุณรักษพงษ์ ถนัดธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๑๗. ห้างทองไทยศิลป์ ๑ โดย
คุณวิศรุต-คุณรัชณี บุญบรรจงจิตสุข ๖,๐๐๐ บาท

๑๘. ห้างทองไทยศิลป์ ๒ โดย	
คุณสุวรรณ-คุณลภัก บุญบรรเจิดสุข และครอบครัว	๙,๐๐๐ บาท
๑๙. ห้างทองไทยศิลป์ ๓ โดย	
คุณสุรชาติ-คุณกิตติมา บุญบรรเจิดสุข และครอบครัว	๙,๐๐๐ บาท
๒๐. คุณพ่อประเสริฐ-คุณแม่อาจัย บุญบรรเจิดสุข	๓,๐๐๐ บาท
๒๑. คุณจิระชัย-คุณทัศนีย์ ไกรกังวาล และครอบครัว	๙,๐๐๐ บาท
๒๒. คุณกิตติ-คุณวันทนี รัตนศรีวิจิตร และครอบครัว	๙,๐๐๐ บาท
๒๓. คุณตาซีเอี้ยง แซ่ฉั่ว-คุณยายโซว แซ่ลิ้ม	๓,๐๐๐ บาท
๒๔. คุณเอี้ยงฮวง บุญบรรเจิดสุข	๙,๐๐๐ บาท
๒๕. คุณทวี-คุณนัยนา ลีลาเวชบุตร	๓,๕๐๐ บาท
๒๖. คุณศุภกฤต ลีลาเวชบุตร และครอบครัว	๓,๐๐๐ บาท
๒๗. คุณปริญญา-คุณลานี ลีลาเวชบุตร	๓,๐๐๐ บาท
๒๘. คุณภิญญาดา ลีลาเวชบุตร	๓,๐๐๐ บาท
๒๙. ครอบครัวอมรสิทธิ์	๑๐,๐๐๐ บาท
๓๐. คุณชัชชัย จันทร์ศุภฤกษ์	๓,๐๐๐ บาท
๓๑. บริษัท ปารมิตา สตูดิโอ จำกัด	๓,๐๐๐ บาท
๓๒. ครอบครัวหงส์เงิน	๕,๐๐๐ บาท
๓๓. คุณณัฐพล-คุณศุภวาทินี ศรีสุธัญลักษณ์	๓,๐๐๐ บาท
๓๔. คุณนริศ เรเชียงแสน-คุณแม่บุญมี คำเอี่ยม	๖,๐๐๐ บาท
๓๕. คุณสุวัชร เล็กศรีสกุล และครอบครัว	๓,๐๐๐ บาท
๓๖. คุณพิเชษฐ์ คงศุภมานนท์ และครอบครัว	๓,๐๐๐ บาท
๓๗. ลูกหลานทำโนนาม คุณชัยรัตน์-คุณมาลา ศรีสุธัญลักษณ์	๓,๐๐๐ บาท
๓๘. คุณพ่อคงชัย แซ่เล็ก-คุณแม่เซียงเน้ย แซ่ฉิ่ง	๓,๐๐๐ บาท

ณ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์วิญญาน ๔๗/๒ ถนนสามเสน
บางลำภู กรุงเทพมหานคร โทร. ๐ ๒๒๘๒ ๒๐๒๕
พร รัตนสุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๘

หนังสือซึ่งจัดพิมพ์โดย สำนักคั่นคว้าทางวิญญาน

ที่อธิบายเกี่ยวกับหลักวิชาพุทธศาสนา
การฝึกสมาธิวิปัสสนาและนิพพาน

๑.	พุทธวิทยา เล่ม ๑,๒ ชุดละ	๑๐๐	บาท
๒.	คำบรรยายพุทธปรัชญา ภาค ๑	๓๐	”
๓.	คำบรรยายพุทธปรัชญา ภาค ๒	๒๐	”
๔.	คู่มือการฝึกอานาปานสติสมาธิ	๕๐	”
๕.	ความว่าง	๑๕	”
๖.	หลักพระพุทธศาสนาสำหรับทุกคน		
๗.	สมาธิและวิปัสสนาในชีวิตประจำวัน		
	เล่ม ๑ (สมาธิและวิปัสสนาคืออะไร)	๒๐	”
	เล่ม ๒ (ใครจักรู้แจ้งตัวเอง)	๒๕	”
	เล่ม ๓ (วิธีคลายกามฉันทะ)	๒๐	”
	เล่ม ๔ (วิธีฝึกสมาธิสำหรับคนทั่วไป)	๑๕	”
๘.	พระรัตนตรัย	๑๕	”
๙.	สุขภาพจิตกับศาสนา	๑๕	”
๑๐.	สุขภาพทางจิต	๒๕	”

สั่งซื้อได้ที่ สำนักคั่นคว้าทางวิญญาน ๔๗/๒

ถนนสามเสน บางลำภู ก.ท. ๑๐๒๐๐ โทร. ๐ ๒๒๕๒ ๒๐๒๕

โดยธรรมาธิบดีหรือเช็คไปรษณีย์สั่งจ่าย ปท. บางลำภูบน